

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

RIGORÓZNÍ PRÁCE

**RESTORATIVNÍ JUSTICE A ALTERNATIVNÍ ZPŮSOBY
VYŘÍZENÍ VĚCI V ČESKÉM TRESTNÍM PROCESU**

Konzultant:

Doc. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Zpracovatel:

Mgr. Michaela Sladká

777 262 903

Březen, 2007

Prohlašuji, že jsem tuto rigorózní práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala, způsobem ve vědecké práci obvyklým.

V Praze dne 26.3.2007

Mgr. Michaela Sladká

Michaela Sladká

OBSAH:

1. ÚVODNÍ VÝKLAD	1
1.1. ÚČEL TRESTNÍHO PRÁVA	3
1.2. ADVERSÁRNÍ VERSUS INKVIZIČNÍ TRESTNÍ PROCES	5
1.3. RETRIBUČNÍ, REHABILITATIVNÍ A RESTORATIVNÍ MODELY TRESTNÍ SPRÁVEDLNUSTI	7
1.4. VÝVOJ TRESTNÍ SPRÁVEDLNUSTI	11
2. RESTORATIVNÍ JUSTICE JAKO HLAVNÍ MODEL TRESTNÍ SPRÁVEDLNUSTI	14
2.1. RESTORATIVNÍ FILOZOFIE V OBECNÉM POJETÍ	18
2.1.1. Mediace	19
2.1.2. Konference, Skupinová Sezení a Panelové Diskuse	26
2.1.3. „Odškodnění“, „Reintegrace“ a „Začlenění“ – další pilíře restorativní správedlnosti	28
3. MEDIACE V TRESTNÍCH VĚCECH	33
3.1. UPLATNĚNÍ MEDIACE V TRESTNÍCH VĚCECH V NORSKU	36
3.2. UPLATNĚNÍ MEDIACE V TRESTNÍCH VĚCECH VE FINSKU	40
3.3. UPLATNĚNÍ MEDIACE V TRESTNÍCH VĚCECH V NĚMECKU	43
4. PROBACE A JEJÍ UPLATNĚNÍ V RÁMCI KONCEPTU RESTORATIVNÍ JUSTICE	45
5. VÝVOJ ČESKÉHO (ČESKOSLOVENSKÉHO) TRESTNÍHO PRÁVA	49
5.1. PROBAČNÍ INSTITUTY ČESKOSLOVENSKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA V LETECH 1918 AŽ 1950	49
5.2. PROBAČNÍ INSTITUTY ČESKOSLOVENSKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA V LETECH 1950 AŽ 1961	51
5.3. PROBAČNÍ INSTITUTY ČESKOSLOVENSKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA V LETECH 1961 AŽ 1989	53
6. ALTERNATIVNÍ ZPŮSOBY ŘEŠENÍ TRESTNÍCH VĚCÍ PO ROCE 1989	56
6.1. VÝVOJ PO ROCE 1989 K PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBĚ	57
6.2. SYSTÉM ALTERNATIVNÍHO ŘEŠENÍ TRESTNÍCH VĚCÍ V DNEŠNÍM ČESKÉM TRESTNÍM PRÁVU	60
6.3. ODKLONY OD STANDARDNÍHO TRESTNÍHO ŘÍZENÍ	63
7. PODMÍNĚNÉ ZASTAVENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ A NAROVNÁNÍ	66
7.1. INSTITUT PODMÍNĚNÉHO ZASTAVENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ	66
7.2. INSTITUT NAROVNÁNÍ	76
8. ZÁVĚR	85

1. ÚVODNÍ VÝKLAD

Druhá polovina dvacátého století je četnými autory odborných právních textů z oblasti trestního procesu označována jako tzv. „období hledání nových forem trestní spravedlnosti“. Všeobecně bývá zdůrazňována potřeba přehodnocení systému státní reakce na trestnou činnost a nového definování priorit v oblasti trestněprávního postihu pachatelů trestné činnosti.

Úkolem trestní politiky v dnešní době je rekodifikace trestního práva takovým způsobem, aby bylo nalezeno nevhodnější řešení při ochraně společnosti a jednotlivých občanů. Na celém světě je v důsledku nárůstu kriminality, která již nemá pouze národní charakter, zdůrazňována potřeba mimosoudních přístupů a alternativních postupů, tak jako různých návrhů efektivnějších programů a teoretických inovací v prevenci a kontrole zločinnosti. Pokusem o zapojení jiných odborníků než jen právníků, zvýšení zájmů samotných účastníků konfliktů, rozšíření zájmu a podpory veřejnosti, to vše jsou důvody, které vedly k zakotvení alternativ, tzv. odklonů od standardního trestního řízení.

Alternativní způsoby trestního řízení jako specifické postupy využívané alternativně oproti standardnímu trestnímu řízení fungují v českém právním řádu více či méně deset let, zatímco jinde ve světě má jejich uplatnění dlouholetou tradici. Jsou založeny na novém konceptu tzv. „obnovující trestní spravedlnosti“ (restorative justice) a představují jistý protiklad k tradičně represivnímu pojetí „odplatné trestní spravedlnosti“ (retributive justice).

Jelikož jde o problematiku v dnešní době také diskutovanou, vytkla jsem si ve své rigorózní práci za cíl popsat restorativní formu trestní spravedlnosti globálně, tak jak je pojata ve všech právních řádech světa, a zároveň se hlouběji zabývat jejími modely v rámci

českého trestního procesu a popsat tak detailně možnosti uplatnění alternativních procesních postupů v oblasti trestního práva procesního.

Nejprve ve své práci definuji a vyčleňuji restorativní koncepci trestní spravedlnosti jako celek, obecně a globálně. Protože jsem se rozhodla a stanovila si definovat zejména alternativní způsoby trestního řízení, budu dále v textu popisovat převážně mediaci jako nejvýznamnější specifickou mimoprocesní metodu řešení trestních věcí umožňující naplnění smyslu konceptu restorativní justice v případech trestních činů, které jsou důsledkem konfliktního vztahu mezi pachatelem a obětí.

Alternativní trestněprávní sankce a v této souvislosti uplatnění kvalifikované probační práce zmíním ve své práci pouze okrajově. Jde o restorativní sankce trestní justice, jejichž význam spočívá v diferencovanějším přístupu k zacházení s pachateli různých trestních činů, ve využití účinnějších prostředků k reakci na méně závažnou kriminalitu než je trest odnětí svobody a ve vytvoření lepších podmínek a možností k postihu závažnějších trestních činů¹. Jde tedy o hmotněprávní alternativu. Proto se touto nebudu ve své studii alternativních procesních postupů zabývat tolik zevrubně.

Dále v této rigorózní práci popisuji a soustředím se na institut podmíněného zastavení trestního stíhání a na institut narovnání v českém trestním procesu. Jde o odklony od standardního trestního řízení, které mají respektovat potřeby všech subjektů dotčených trestnou činností. Tato nová strategie jako procesní alternativa se opírá právě o koncept restorativní justice a vychází z toho, že předpokladem účinnosti zvolení reakce na trestnou činnost není nezbytně její přísnost.

¹ Solotář, A., Šámal, P., Kučírková, L., Augustinová, P., Ouředníčková, L., Doubravová, O.: *Nizozemský model uplatnění alternativních trestů a mediace v trestních věcech a další perspektivy rozvoje mediační a probační služby v České Republice*. Právní praxe č. 4/2000, str. 259 – 267.

1.1. ÚČEL TRESTNÍHO PRÁVA

Hlavním posláním trestní spravedlnosti ve všech právních rádech světa je ochrana jednotlivce a sociálního společenství před kriminalitou prostřednictvím přiměřené a účinné (tj. spravedlivé) reakce na spáchané trestné činy a současně prevence takových činů do budoucna. Účelem trestního práva procesního je v souladu se zákonem odhalit pachatele skutku, který naplňuje znaky trestného činu dle hmotného práva, vyšetřit tento skutek a postavit pachatele před soud, který rozhodne o jeho vine či nevině. Shledá-li soud pachatele vinným, uloží mu trest, ochranné opatření, případně upustí od potrestání, zajistí výkon trestu či ochranného opatření. Trestní právo procesní (formální) je nerozlučně spjato s trestním právem hmotným (materiálním). Ustanovení trestního práva hmotného určují, které ze společensky škodlivých činů jsou trestné a stanoví tresty za jejich spáchání. Základní funkcí trestního práva hmotného je ochrana společnosti před kriminalitou, tj. ochrana před trestními činy². Ovšem taková ustanovení působí a ovlivňují chování občanů jen, jsou-li používána³. A tak bez správných, spravedlivých a účinných norem trestního řízení by i ty nejlepší a nejdokonalejší normy trestního práva byly k ničemu.

Aby byla účinně vykonávána spravedlnost, musí být takové trestní řízení, které významně zasahuje do práv a svobod občanů a vyznačuje se státním donucením, upraveno řadou procedurálních postupů označených jako zákonné, tj. zákonem dovolené prostředky. Pojem „právní řízení“, používaný ve srovnávacích zahraničních studiích, znamená v demokratických právních rádech více než jen zákonný postup. Spravedlivé řízení či řádný zákonný proces zahrnuje procesní bezvadnost, jež je nyní rozváděna se zřetelem k základní spravedlnosti.

² Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část. 2. aktualizované vydání*. Linde, Praha 2006.

³ Rizman, S., Šámal, P., Solotář, A.: *K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení*. Trestní právo. Praha: č. 12/1996, str. 2 – 8, I. část.

A tak se v demokratické společnosti stává zásadním účelem a základní orientací trestního práva procesního vytvoření nejen spravedlivých, ale zároveň i účinných metod vyřízení sporu, který má přijít před soud, přičemž spravedlivé vyřízení v tomto kontextu znamená spravedlivý výsledek, který byl dosažen spravedlivým způsobem a je takto chápán všemi účastníky řízení. To platí o standardním projednání věci v hlavním líčení, tak i o jejím případném rozhodnutí mimo hlavní líčení.

Jinými slovy systémy trestní justice v demokratických zemích dnes usilují o dosažení dvou specifických cílů. Na jedné straně jde o naplnění potřeby účinně stíhat a trestat porušení norem trestního práva a tím chránit společnost, na straně druhé o adekvátní ochranu práv obviněných osob a reálné naplnění zásady pomocné úlohy trestní represe. Trestní sankce by měly být uplatňovány pouze v takových případech, kdy nelze dospět k jinému všeobecně přijatelnému řešení, které by respektovalo veřejný zájem, zájem komunity (tj. blízkého sociálního okolí obviněného a oběti) i zájem samotné oběti a potřebu pozitivní motivace obviněného⁴.

Tzv. individualizace trestního postihu a poskytované satisfakce spočívá ve volbě pro daný případ nevhodnější formy projednání a rozhodnutí věci s využitím možnosti co nejširšího zapojení všech subjektů trestního řízení do jejího řešení a to způsobem respektujícím jejich postavení a roli v trestním procesu. Soudce v tomto systému odpovídá za spravedlivé a věcně správné rozhodnutí, které v nejvyšší možné míře zohledňuje zájmy všech dotčených osob i zájem společnosti. Státní zástupce reprezentuje zájem státu na potrestání pachatelů trestních činů, ale i na objektivním posouzení každého případu a nalezení pro společnost nejužitečnějšího řešení.

⁴ Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C.H.Beck, Praha, 2000, Úvodní výklady, Východiska alternativního řešení, str. 4.

Ovšem příležitost podílet se aktivně na řešení případu by měli dostat i další subjekty řízení, konkrétně obviněný a oběť jeho trestného činu. Přechod těchto osob z pozice objektu řízení do postavení aktivních subjektů usnadňuje využití specifických metod mediační a probační práce a rozšíření možností projednání a rozhodnutí vhodných trestních věcí odklonem od formálního standardního soudního líčení. V tomto modelu je mediátor osobou zprostředkující urovnání konfliktního stavu spojeného s trestnou činností, zatímco posláním probačního úředníka je zejména pozitivně motivující psychosociální působení na obviněného spojující v sobě prvky kontroly a pomoci⁵.

1.2. ADVERSÁRNÍ VERSUS INKVIZIČNÍ TRESTNÍ PROCES

V rámci právních řádů jednotlivých států po celém světě můžeme rozlišit dva základní procesní trestní systémy. Jsou jimi kontradiktorní systém na straně jedné a tradiční formální inkviziční trestní proces na straně druhé.

Kontradiktorní trestní justici nalezneme ve státech s anglosaskou právní kulturou a tradičně bývá také označována jako tzv. „adversární proces“. Adversární trestní filozofie je zakotvena zejména v Anglii a ve Walesu, kde se uplatňuje ve své klasické podobě. Dalšími zeměmi, kde působí již v modifikované formě, je především USA, Kanada, Austrálie a Nový Zéland. Vývoj trestního řízení zde proběhl kontinuálně. V anglosaských státech nedošlo k recepci ani římského ani kanonického práva, proto trestní řízení vychází z domácí tradice. Charakteristickým znakem trestního řízení v rámci kontradiktorního systému, který jej snad nejvízražněji odlišuje od inkvizičního modelu, je chápání role procesních stran a soudu při řešení trestních věcí. Očekává se zde, že vinu dokazuje a důkazy o vině předloží obžaloba a naopak nevinu dokazuje a vyvíjející důkazy o ní předloží obhajoba. De facto tu jde o spor

⁵ Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C.H.Beck, Praha, 2000, Úvodní výklady, Východiska alternativního řešení, str. 4

dvoou soupeřících stran, kdy soudce je zejména v průběhu dokazování v celku neutrální a pasivní osoba, která se soustředí na procesní stránku věci, sám klade otázky velice výjimečně. Jsou to právě tyto dvě soupeřící strany, kdo vyslýchá svědky a přináší důkazy. Při procesu dokazování je nutno užít závazně a přesně definovaných pravidel argumentace, které se opírají o precedenty, rozhodnutí královských soudů. Souhrnný trestní kodex neexistuje a jen malá část trestního práva procesního je obsažena v parlamentních zákonech, tzv. statutech⁶. V řízení respektujícím základní zásady adversárního procesu se na zjišťování skutkového stavu podílejí obžaloba, obhajoba a soud. Soudce dospívá k věcně správnému rozhodnutí odlišným procesním postupem než takovým, jakým se řídí soudce inkviziční. Kontradiktorní typ trestního procesu strany motivuje k mnohem větší procesní aktivitě než je tomu v rámci modelu inkvizičního.

Inkviziční trestní systém je historicky založen na recepci římského a kanonického práva. Setkáváme se s ním v zemích s kontinentální právní kulturou, jako je například Německo, Rakousko, Francie či země předchozího východního bloku. V inkvizičním systému je moc soustředěna zejména do rukou soudce, který odkrývá pravdu díky aktivnímu vyšetřování. Soudce je vázán zásadou vyhledávací, musí sám při hlavním ličení vyslychat obviněného i svědky a pátrat po takových důkazech, které nenavrhla ani obžaloba ani obviněný. Inkviziční procesní systém staví strany více či méně do postavení pasivních objektů řízení nikoliv jeho aktivních subjektů.

Stále se zvyšující důraz na respektování požadavků právního státu, na ochranu základních lidských práv a svobod postupně v dnešní době vede k vytváření různých smíšených modelů, obsahujících v sobě jak prvky inkvizičního, tak i kontradiktorního procesu.

⁶ Levinson, D., editor (2002): *Encyclopedia of Crime and Punishment. Volumes 1 – 4. A Sage Reference Publication*. Sage Publications International Educational and Professional Publisher. Chapter about Adversarial Justice, Pg. 5.

Oba trestní procesní systémy – kontradiktorní i inkviziční – jsou tradičně založeny na trestu jako následku za spáchaný trestný čin. Na chápání trestu jako odplaty je založena tzv. retributivní justice. Vedle zmíněné odplatné trestní filozofie se během druhé poloviny 20. století začaly vyvíjet i další modely trestní justice. Nejprve tzv. rehabilitativní na straně jedné a dále mladší restorativní model na straně druhé.

1.3. RETRIBUČNÍ, REHABILITATIVNÍ A RESTORATIVNÍ MODELY TRESTNÍ SPRÁVEDLNOSTI

Retributivní justice vnímá trestný čin primárně jako jednání, které ohrožuje či porušuje zájem státu, jako útok na stát. Odplatná nebo trestající justice, jak lze také tento model označit, je zaměřena na ochranu státu, respektive společnosti reprezentované státem, před pachateli trestních činů, kteří ohrožují nebo porušují veřejný zájem. Jde o tradiční represivní pojetí odplatné trestní spravedlnosti, kdy stát je obětí a primárním poškozeným, stát určuje vinu, stát vynucuje odpovědnost potrestáním, kterého je dosaženo ukládáním sankcí. Všechny sily a prostředky jsou soustředovány na ochranu státu (resp. společnosti, kterou reprezentuje) před pachateli, kteří ohrožují veřejný zájem.

Tento model trestního procesu je založen na adversárním vztahu mezi státem (veřejným žalobcem) a obviněným. Oběť je tedy v pasivním postavení, což je v dnešní době vnímáno jako jeden ze závažných nedostatků tohoto systému. Na výkonu trestní justice se zúčastňuje jen v poměrně malém rozsahu, zpravidla pouze v souvislosti s uplatněním nároku na náhradu škody. Nemohou se náležitě zapojit do posuzování otázek viny ani se relevantně vyjádřit k rozhodování o trestu. Trestající model justice naprostoto popírá účast nejen oběti, ale přímo celé společnosti na trestním procesu. Zdůrazňuje pouze trest jako sankci za

spáchaný trestný čin a opomíjí nejen potřeby oběti, ale také potřeby osoby pachatele trestného činu⁷.

Další model trestní justice - rehabilitativní systém - je založen na léčebném přístupu k pachateli trestného činu. Tak jako retributivní model i v rámci rehabilitativní justice je primární obětí a poškozeným stát. I v rámci tohoto modelu je uplatňován primárně trest za spáchaný trestný čin a celé represivní pojetí odplatné trestní spravedlnosti. Nadto jsou brány v úvahu i potřeby pachatele trestného činu. Rehabilitace je ovšem zaměřena přednostně na pachatele trestného činu, než na trestný čin jako takový. Usiluje se o objevení a definování přičin pachatelova kriminálního jednání a následně o jeho nápravu v rámci výchovného nebo nápravného programu. Hlavním cílem je opětovné zařazení pachatele trestného činu do společnosti, jeho reintegrace a resocializace.

Idea resocializace se objevila v 18. století, kdy s myšlenkou organizovat a provádět cílenou nápravu vězňů přišel anglický reformátor John Howard. Po té byl postupně společností všeobecně přijat požadavek na resocializaci pachatele trestného činu s tím, že pouhá izolace pachatele zajistí ochranu společnosti před jeho trestními činy jen po dobu výkonu trestu, a taková ochrana ani tak není absolutní. K izolaci tudíž musí přistoupit resocializace, neboť jen resocializovaný pachatel přestává být nebezpečným. Klasickým příkladem rehabilitativní filozofie je probace nebo parole jako alternativní sankce k nepodmíněnému trestu odnětí svobody⁸.

⁷ Levinson D., editor (2002). *Encyclopedia of Crime and Punishment. Volumes 1 – 4. A Sage Reference Publication*. Sage Publications International Educational and Professional Publisher. Chapter about Retributive Justice, Pg. 1393.

⁸ Levinson, D., editor (2002): *Encyclopedia of Crime and Punishment. Volumes 1 – 4. A Sage Reference Publication*. Sage Publications International Educational and Professional Publisher. Chapter about Rehabilitation Model, Pg. 1360.

Historicky vzato je probace institutem pocházejícím z anglosaského práva, byla vytvořena v americkém státě Massachusetts zákonem z roku 1878 a dodatečně legalizována v Anglii. Její podstatou je konstruktivní metoda převýchovy a jiného pozitivního ovlivňování chování pachatele trestného činu, která je založena na účelné kombinaci prvků kontroly, pomoci a poradenství. Její praktické uplatnění rozšiřuje zákonné funkce výkonu justice daleko za zjištění viny, vyslovení odpovídajícího trestu a zajištění jeho výkonu⁹.

Chybou by však bylo vkládat do sociální práce s pachateli trestních činů nerealná očekávání a přečeňovat její význam, příp. i univerzálnost jejího praktického uplatnění. Možnosti a limity resocializace a sociální integrace pachatelů jsou omezeny. Tato resocializace a sociální integrace pachatelů je někdy chápána jako nucená resocializace a v minulosti vedla k výrazným zásahům do osobnostní sféry pachatelů, k tzv. „znásilňování duše“ namísto „znásilňování těla“ v klasickém systému trestního práva, a k nucenému konformismu se stávajícím společensko – politickým a ekonomickým rádem¹⁰. Toto pojetí je v rozporu se současným chápáním práva na ochranu osobnosti a navíc účinnost systému nucené resocializace nebyla v praxi prokázána (viz např. neúčinnost resocializace ve vězeňských zařízeních).

Proto byl v demokratických státech v sedmdesátých a osmdesátých letech dvacátého století tento systém a nakonec i idea resocializace podrobena z hlediska lidských práv ostré kritice. Resocializace se často stávala i záminkou pro velmi široká oprávnění soudců, vězeňských, probačních i dalších sociálních pracovníků, znalců apod. Právě vytvoření konceptu restorativní justice a s ním spojený rozvoj uplatnění mediace v trestních

⁹ *The Selection of Offenders for Probation*, prepared by Dr. Max Grünhut, in cooperation with the United Nations Secretariat, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, New York 1959, pg. 1.

¹⁰ Repík, B.: *K niektorým problémom trestných sankcií pri rekodifikácii trestného práva hmotného*. Právo a zákonnosť č. 2/1991, str. 94.

věcech bylo tehdy určitou formou reakce na výše uvedenou skutečnost a na přečeňování významu vnučené probační a penitenciární práce s pachateli.

Třetím a nejmladším modelem je restorativní systém, jehož záměrem je obnovit trestní spravedlnost. Trestný čin nevnímá jako poškození veřejného zájmu, ale jako poškození jedné osoby druhou. Tato filozofie se soustředí na konflikt, který vznikl mezi pachatelem trestného činu a jeho obětí jako reakce na spáchaný trestný čin. Charakteristická pro tento model je pak nejen iniciativa stran procesu, ale celé společnosti. Záměrem je, aby si pachatel uvědomil svoji odpovědnost za spáchaný trestný čin a snažil se o napravení jím způsobené škody a újmy. Na trestný čin je totiž pohlíženo z jiného úhlu. V rámci tohoto pojetí nejde jen o porušení obecně závazných norem. Trestný čin je chápán také jako újma způsobená celé společnosti, jde o ublížení lidem a poškození vzájemných lidských vztahů. Proto hlavním záměrem je obnovení trestní spravedlnosti jak pro oběť trestného činu a pro celou společnost, tak i pro pachatele trestného činu. K zajištění nápravy a zhojení trestným činem poškozených mezilidských vztahů společnost musí reagovat a přihlédnout jak k potřebám poškozené strany, tak i k odpovědnosti pachatele. Pachatel trestného činu zde nemá být pouze pasivní objekt trestního řízení, ale naopak by měl být motivovaným subjektem vyvíjejícím účinnou snahu po nápravě. Represe je chápána jako poslední z možných sociálních reakcí na delikt.

V rámci tohoto restorativního přístupu rozeznávají někteří autoři odborných studií dva typy obětí: primární oběti a sekundární oběti. Primární oběť bývá také označována jako přímá oběť. Je to taková oběť, která je přímo poškozena protiprávním jednáním pachatele. Často utrpí psychickou újmu, ztrátu na penězích a nebo citovou újmu. Sekundární oběti jsou trestným činem poškozeni nepřímo. Je to být například rodina přímé oběti, rodina pachatele

a nebo čistě společnost jako celek, komunita. V rámci restorativní justice musí být brány v potaz újmy všech stran¹¹.

V porovnání se současným převažujícím tradičním pojetím procesního systému založeném na trestu za spáchaný trestný čin a na odplatné trestní spravedlnosti je opomíjena právě obnovující dimenze trestní spravedlnosti, v rámci které je zastáván názor, že trestným činem utrpěla újmu nejen oběť, společnost, ale také pachatel. Z tohoto důvodu je tradiční trestní systém zahlcen dosahováním bezpečnosti a veřejného pořádku za současného balancování mezi státní mocí a právy pachatele.

1.4. VÝVOJ TRESTNÍ SPRAVEDLNOSTI

Trestní monopol a plná odpovědnost za výsledky trestní politiky nepříslušely vždy pouze státu. V raných právních systémech nebyl trestný čin shledáván jako útok proti celé společnosti, tak jako je tomu dnes. Trestný čin byl chápán jako soukromá záležitost mezi viníkem a poškozeným, kterou si účastníci obvykle za aktivní pomoci svého nejbližšího okolí vypořádali mezi sebou sami, tedy tzv. svépomoci, ať již ve formě soukromé msty (což bylo často i vhodnou záminkou k vedení soukromých válek mezi jednotlivými rody), nebo později upřednostňovaným nahrazením způsobené škody výkupem z krevní msty, tzv. příhlavní peníze¹².

Chamurabího zákoník z roku 1700 B.C. se jako první pokusil odklonit od svépomoci a krevní msty k systému, ve kterém oběti byly odškodněny za utrpěnou újmu.

¹¹ Wright, Martin (1996): *Justice for Victims and Offenders. A Restorative Response to Crime*. Waterside Press, Winchester.

¹² Solotář, A., Sovák, Z., Kratochvíl, V., Zezulová, J., Šámal, P., Púry, F., Válková, H.: *Právní rámec řešení trestních věcí. Příručky Ministerstva spravedlnosti České Republiky*. Díl první. Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti České Republiky. Praha 2001.

Chamurabiho zákoník jako první zakotvil náhradu za majetkové trestné činy a omezil uplatňování svépomoci. Roku 449 B.C. bylo sborem římských soudců sepsáno právo Dvanácti Desek, které znamenalo definitivní vyloučení svépomoci a krevní msty jako způsobu reakce na spáchaný trestný čin. Soudní kompetence se napříště soustředily v rukách speciálních státních úřadů¹³. Od 2. století B.C. probíhalo trestní řízení pouze před lidovými shromážděními a před soudními porotami. Výsledek procesu závisel na hlasování porotců nebo členů lidového shromáždění, kteří rozhodovali o vině či nevině. Trest byl dán přímo zákonem a vyhlásil ho v případě odsuzujícího rozsudku příslušný magistrát.

Další vývojovou změnu prodělal římský trestní proces po přeměně politické struktury z republiky na císařství. Zanikly pravomoci lidových shromáždění a právo trestat získal císař. Co je podstatné, stále nebylo na trestný čin nahlíženo jako na útok proti zájmu státu, ale nadále bylo vyžadováno, aby pachatelé nahradili způsobenou újmu obětem a jejich rodinám. Pořád šlo o soukromoprávní konflikt a soukromoprávní nárok. Tresty byly spíše kompenzační než represivní, záměrem bylo obnovit předchozí stav a nahradit způsobenou újmu. Ještě do doby přelomu antiky a feudalismu převládal v trestních věcech restorativní přístup jako model trestního procesu.

Na troskách římské říše následně vznikla řada barbarských států navazujících na své předstátní tradice. Kmenová společenství byla sjednocena v království a panovník postupně přebíral právo na omezení zdrojů konfliktů, kdy zájmy obětí začaly být nahrazovány zájmem státu. V roce 1116 anglický král Jindřich I. s konečnou platností přeformuloval trestný čin jako útok proti zájmu krále a jako útok proti státní moci. Namísto poškození oběti byl od této doby trestný čin vnímán jako porušení královského míru. Král se tak stal primární oběť a poškozený. Pravé oběti trestného činu byla odňata jakákoli práva na soudním procesu.

¹³ Levinson, D., editor (2002): *Encyclopedia of Crime and Punishment. Volumes 1 – 4. A Sage Reference Publication*. Sage Publications International Educational and Professional Publisher.

Napříště se novým modelem trestní justice stal retributivní namísto původního modelu restorativního. Trestný čin už nebyl útokem proti konkrétní osobě, které tak vznikalo právo na nahradu majetkové i nemajetkové újmy, ale stal se útokem proti zájmu státu. Jen ten měl být napříště stranou soudního procesu spolu s pachatelem trestného činu. Nový systém vyzvedával do popředí státní moc a její autoritu. Namísto nahrazení v minulosti vzniklé újmy se trestní právo začalo orientovat do budoucna, pokoušeje se odstrašit pachatele a případné potenciální pachatele trestních činů tak, aby v budoucnu nedocházelo k páchaní další trestné činnosti.

Mezi první pokusy na našem území odejmout trestněprávní iniciativu z rukou samotných účastníků trestního konfliktu a přesunout odpovědnost za jeho řešení na světské vládce, patřily zejména snahy představitelů raně středověké církve, kteří usilovali tímto způsobem o prosazení křesťanských hodnot a křesťanských způsobů života. Ovšem ještě počátkem 11. století se úsilí zapojit do trestní justice světskou moc nesetkává v našich zemích s žádnou odevzrou. Dekreta Břetislavova z roku 1039 a analogické právní normy přijaté českými knížaty sice již přísně zakročují proti pohanství v tzv. veřejném zájmu, avšak v té době ještě vzhledem ke slabosti tehdejšího teprve se rodícího státu nemůžeme ani u nás, ani jinde ve střední a západní Evropě o trestní spravedlnosti v dnešním slova smyslu hovořit¹⁴.

Veřejné trestní právo jehož tvůrcem, nositelem a vykonavatelem se stane stát, na sebe necházá v Evropě ještě dvě století čekat. Až ve druhé polovině 13. století a zejména pak ve 14. století se na území střední Evropy prosazuje veřejný zájem na postihu a potrestání pachatelů kriminálních deliktů, byť z počátku jen těch, kteří se dopustili trestních činů pro

¹⁴ Solotář, A., Sovák, Z., Kratochvíl, V., Zezulová, J., Šámal, P., Púry, F., Válková, H.: *Právní rámec řešení trestních věcí. Příručky Ministerstva spravedlnosti České Republiky*. Díl první. Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti České Republiky. Praha 2001.

společnost zvlášť nebezpečných, jako například falšování a poškozování mincí, žhářství, loupežných přepadení apod. A tak postupem času restituce jako sankce, která směřuje zpět do minulosti a do popředí zájmu staví oběť trestného činu, byla opuštěna a nahrazena sankcemi jako jsou pokuty, tělesné tresty a tresty smrti. Tyto tak vytlačily restituci a staly se hlavními sankcemi, odplatou za spáchaný trestný čin.

V 18. století jako reakce na brutální nakládání s pachateli trestních činů reformátoři po celém světě začali volat po jiném přístupu v trestání. Objevovaly se názory pro obnovení a znovuzavedení restorativního přístupu do trestní justice, který by tak napříště zvýhodnil postavení obětí trestních činů. Ale odplata a retribuční model justice zůstával nadále dominantní filozofií. Jako důsledek kritikové moderní doby požadují, aby byl v rámci soudního procesu brán v potaz i zájem poškozené oběti a hlásají, že kompenzace je užitečná nejen pro tyto oběti, ale i pro pachatele, kteří tak musí aktivně odčinit, co způsobili. A tak od sedmdesátých let dvacátého století začal být obnovován a zaváděn restorativní přístup jako dominantní model trestní justice.

2. RESTORATIVNÍ JUSTICE JAKO HLAVNÍ MODEL TRESTNÍ SPRÁVEDLNOSTI

Až doposud převládal trest a odplata za spáchaný trestný čin jako jeden ze základních znaků trestního práva a modelů trestní justice. Hlavní posun v takovém myšlení proběhl v 18. století, kdy k retribuční - odplatné - filozofie byla doplněna rehabilitativní, jež zohledňuje i potřeby pachatele trestného činu a vyvíjí snahu po jeho nápravě. V dnešní době

jde pojetí modelu trestního procesu ještě dál. Snahy a cíle dnes vedou k vytvoření restorativní justice za hlavní model a centrální princip¹⁵.

Přibližně v polovině 80. let došlo nejdříve v USA, později také v západní Evropě k renesanci myšlenek na návrat trestní spravedlnosti do rukou těch, kteří jsou nejvíce dotčeni trestným činem: oběť, pachatel a jejich sociální společenství (komunita). Koncem 80. let pak vzniká nová koncepce trestní spravedlnosti, jejímž hlavním motivem je přispět v nejširším slova smyslu ke znovuobnovení zločinem narušeného sociálního vztahu mezi pachatelem, obětí a dotčeným společenstvím¹⁶.

Významné v této souvislosti je také to, že dnes je tento přístup řešení problémů preferován a zmiňován také řadou směrnic a doporučení Rady Evropy i Organizace spojených národů, např. *Doporučení Rady Evropy č. R (99) 19 K mediaci v trestních věcech*, nebo *Základní principy OSN k užití programů restorativní justice v trestních věcech*. Restorativní model plně vyhovuje požadavkům mezinárodních úmluv upravujících základní lidská práva a svobody. Právní úprava, do níž se promítá však musí být konstruována tak, aby zachovala každému obviněnému právo na spravedlivý proces (fair trial)¹⁷.

Koncept restorativní justice je jiným úhlem pohledu na trestný čin a jinou odezvou společnosti na něj, je odklonem od tradičně represivního chápání trestní spravedlnosti. Jak jsem již uvedla výše, v pojetí tradičního modelu tzv. odplatné neboli trestající justice (retributive justice) je primární obětí trestného činu stát. Všechny prostředky jsou soustředovány na ochranu státu (resp. společnosti, kterou stát reprezentuje) před pachateli

¹⁵ Levinson, David, editor (2002): *Encyclopedia of Crime and Punishment. Volumes 1 – 4. A Sage Reference Publication*. Sage Publications International Educational and Professional Publisher. Chapter about Restorative Justice. Pg. 1388.

¹⁶ Solotář A., Válková H.: Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?. Trestní Právo 1/2000, str. 4 – 11.

¹⁷ Lotrie, S., Polanski, M., Solotář, A., Válková, H.: *Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v České Republice. Příručky Ministerstva Spravedlnosti ČR*, svazek 59, Praha 2000, s. 216-217.

trestné činnosti, kteří ohrožují veřejný zájem. Konkrétní individuální oběti je přisuzováno pouze pasivní postavení, takže se na výkonu trestní justice zúčastňuje jen v malém rozsahu. Restorativní koncepce než jen chápání trestného činu jako útoku na stát naopak poukazuje na to, že pachatelé poškozují oběti trestných činů, společnost a také sami sebe. Soustřeďuje se proto na konflikt, jež vznikl mezi obětí a pachatelem jako reakce na spáchaný trestný čin. Stíhaný trestný čin je tak posuzován jako projev jistého sociálního konfliktu. V rámci tohoto konceptu má aktivní roli nikoli jen stát a obviněný/obžalovaný jako klíčové strany trestního procesu, ale také oběť a společnost (sociální společenství, ve kterém se pohybují oběť a pachatel)¹⁸.

Také cíl restorativní justice je odlišný. Než jen vyměřit trest za trestný čin, určuje a stanovuje, kolik újmy nebo škody způsobené trestným činem bylo napraveno nebo alespoň zmírněno. Než jen vyřešení otázky viny a trestu za trestný čin státem, restorativní filozofie shledává důležitost v aktivním zahrnutí celé společnosti a její iniciativy jako reakci na spáchaný trestný čin. Restorativní justice se soustřeďuje na konflikt mezi pachatelem a jeho obětí, a na jeho odstranění. Koncepce restorativní justice může být tudíž chápána jako úsilí po obnovení trestným činem narušeného nebo ohroženého systému chráněných hodnot a sociálních vztahů, zejména vztahu mezi pachatelem, obětí a společností. Vychází z předpokladu, že trestný čin je sociální konflikt mezi dvěma, případně i více jednotlivci či stranami, proto jej lze účinně řešit pouze za podmínky aktivní participace všech dotčených, tj. oběti, pachatele a příslušného sociálního společenství. Jen tak lze napravit, resp. zmírnit škodu způsobenou trestným činem, včetně jeho vedlejších negativních důsledků; a případně i v součinnosti s institucemi formální trestní kontroly – policií, státními zastupitelstvími a soudy – obnovit trestným činem narušený systém chráněných hodnot a sociálních vztahů¹⁹.

¹⁸ Solotář A., Válková H.: *Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí*. Právní Rozhledy 12/1999, str. 617 – 667.

¹⁹ Solotář A., Válková H.: *Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí*. Právní Rozhledy 12/1999, str. 617 – 667.

Dále restorativní koncepce trestní spravedlnosti reaguje na specifické trestné činy tím, že klade důraz jednak na náhradu škody způsobené trestným činem oběti, jednak na zacházení s touto obětí, aby jí byla poskytnuta alespoň základní pomoc. Osoby obviněné se neomezují pouze na pasivní účast v procesu. Proto si mohou díky aktivnímu přístupu lépe uvědomit důsledky svého jednání. Nejsou jen objektem vyšetřování a tudíž nejsou ani oběťmi stigmatizujícího trestního řízení. Restorativní justice usiluje o prevenci páchaní trestné činnosti budováním pevných vztahů v rámci komunity a celé společnosti, stimulací sounáležitosti a vzájemnosti. Společnost může dosáhnout veřejného klidu a pořádku díky pevným vztahům, státní moc může přinést pořádek díky slušnému a efektivnímu užití moci za dodržování základních lidských práv a svobod, zejména pak práva na spravedlivý proces (fair trial).

Restorativní metoda se soustředí na reparaci škody způsobené trestným činem a omezení pravděpodobnosti budoucí další újmy. Pozornost je soustředěna na nápravu trestným činem způsobené nespravedlnosti, na řešení problému budoucí odpovědnosti a závazků, kdy prostředkem nápravy mezi oběma stranami je zejména restituce. Pachatel je stimulován k převzetí aktivní odpovědnosti a k součinnosti při nápravě způsobených škod.

Těchto svých cílů dosahuje právě přiměním a stimulací pachatelů k aktivnímu převzetí odpovědnosti za spáchaný trestný čin a za škodu, kterou trestným činem způsobili, zajištěním zadostiučinění pro oběti trestních činů a prosazováním reintegrace obou - jak pachatele tak i oběti - zpět do společnosti. Restorativní spravedlnost zahrnuje působení na nejrůznější projevy, úmyslné i neúmyslné, včetně různých reakcí na trestný čin a viktimizaci. Instituce formální trestněprocesní kontroly stimulují a podporují proces restorativní spravedlnosti, který naopak respektuje právo na řádné trestní řízení. Represivní opatření je vždy chápáno jen jako poslední z možných sociálních reakcí na trestný čin.

Koncepce restorativní justice je tedy chápána jako úsilí po obnovení trestným činem narušeného nebo ohroženého systému chráněných hodnot a sociálních vztahů. V tomto smyslu jde o kvalitativně nové pojetí odpovědnosti za řešení problému kriminality, které není již pouze v rukou státu, resp. jeho orgánů, ale rovněž v kompetenci těch, kterých se bezprostředně týká. Výkon trestní spravedlnosti v tomto kontextu nabývá úplně jinou podobu, mnohem bližší subjektivním pocitům dotčených osob²⁰.

2.1. RESTORATIVNÍ FILOZOFIE V OBECNÉM POJETÍ

V rámci restorativní koncepce rozeznáváme čtyři základní hodnoty, na kterých je celá tato filozofie postavena. Je to takzvané „*Setkání*“ (Encounter), „*Odškodnění*“ (Amends), „*Reintegrace*“ (Reintegration) a „*Začlenění*“ (Inclusion)²¹.

„*Setkání*“ (Encounter) je prvním z pilířů restorativního pohledu na trestný čin. V tradičním represivním pojetí odplatné trestní spravedlnosti je značně omezeno, zejména vynětím osob, které mají zájem na vyřešení vzniklého konfliktu, vynětím primárních i sekundárních obětí. Na druhou stranu je třeba podotknout, že řada právních úprav v posledních letech rozšířila pro oběti trestních činů možnosti využití procesních práv a aktivní participace na procesu, nebo práv se k procesu alespoň vyjádřit. Pravidlem ale stále zůstává, že uplatňovaný tradiční trestní proces odděluje účastníky trestního řízení, omezuje jejich kontakt, zjednodušujíce konflikt na pouhé vyslovení viny či neviny pachatele. „*Setkání*“ v rámci restorativní koncepce na druhou stranu nabízí obětem, pachatelům, a ostatním šanci rozhodnout, co sami shledávají důležitým v rámci diskuze o trestném činu.

²⁰ Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C.H.Beck, Praha, 2000, Úvodní výklady, Východiska alternativního řešení, str. 9.

²¹ Van Ness, Daniel & Strong, Karen Heetderks(2002): *Restoring Justice*. Anderson Publishing co., Cincinnati, Ohio. Pg. 72.

Díky takovému Setkání je pak otevřena možnost pro dialog, ať už přímý nebo nepřímý, mezi oběťmi a pachateli trestných činů, je tak k účasti na projednávání a řešení deliktu zapojeno i sociální společenství, ať už přímo či nepřímo dotčené činem, upřednostněna spolupráce a reintegrace před separací a izolací.

V následujícím bych se chtěla zaměřit a bliže popsat čtyři druhy programů, které mohou být rozlišeny v rámci právních řádů po celém světě a označeny jako jeden z druhů „Setkání“: *Mediace* (Victim/offender mediation), *Konference* (Family Group Conferencing), *Skupinová sezení* (Circles) a *Panelové diskuze* (Impact Panels)²². V rámci těchto programů je umožněno osobám dotčeným trestným činem se navzájem setkat mimo soudní síň. V rámci tohoto Setkání mají pochopit dopad trestného činu na společnost, plně si uvědomit rozsah bezpráví, které bylo trestným činem způsobeno, a odpovědnost z toho vyplývající; tj. odčinit v maximální možné míře to, co ještě odčinit lze.

2.1.1. Mediace

„*Mediace*“ je typ alternativního řešení sporů. Je to proces, jehož cílem je zejména narovnání (settlement) mezi obětí a pachatelem. Vedle „*negociace*“ a „*arbitráže*“ je mediace univerzální alternativa ke všem druhům soudního procesu. Mediace je primárně široce užívána v civilních věcech, její prvky dlouho nebyly trestnímu právu známé. Ovšem v mnoha evropských zemích a také v rámci právních programů institucí jako jsou Evropská Unie nebo Rada Evropy, se klade stále větší důraz na dodržování rovnosti stran trestního sporu v řízení před soudem, práva na spravedlivý proces (fair trial) za současného vytváření prostoru pro využití specifického modelu řešení sporů mimo standardní řízení v procesu využívajícím možnosti jednání o „*narovnání*“.

²² Van Ness, Daniel & Strong, Karen Heetderks(2002): *Restoring Justice*. Anderson Publishing co., Cincinnati, Ohio. Pg. 84.

Narovnáním se rozumí dosažení dohody o vypořádání sporných otázek mezi pachatelem trestného činu a jeho obětí, jež má smluvní podobu (*consensual agreement*). Je alternativou k jinak tradičně používanému trestnímu řízení. Označení tohoto neformálního procesu řešení sporů je v různých zemích odlišné, ale v poslední době se všeobecně používá jednoticího názvu mediace (*mediation*), tedy zprostředkování alternativního řešení sporů nestrannou třetí osobou – „*mediátorem*“.

Z hlediska trestního řízení jde o postup velice specifický, jenž v sobě fakticky spojuje přístup trestněprávní a veřejnoprávní, a současně také celou řadu neprávních zejména psychologických a sociologických aspektů. Ty mohou některým zastáncům klasické trestní filozofie připadat jako neslučitelné s klasickým formalizovaným trestním procesem. Mediace jako alternativa k trestnímu řízení, jako odklon od standardního trestního řízení, by měla být právem regulována, protože jinak může docházet k situacím, jež budou z hlediska společenského zájmu nepřijatelné. Mediace hraje důležitou úlohu v trestním řízení a je chápána jako cesta, která usnadňuje řešení určité trestní věci mimo standardní trestní řízení a současně posiluje odpovědnost oběti trestného činu i obviněného za hledání tohoto řešení. Oba vždy mají volbu, zda chtějí možnosti mediace svého případu využít či nikoliv. V nejobecnější rovině je smyslem mediace zprostředkování alternativního řešení konfliktu spojeného se stíhanou trestnou činností, objasnění příčin této trestné činnosti, urovnání vzájemných vztahů mezi obviněným a obětí, vytvoření podmínek pro maximálně možný individuální přístup k případu a účinná prevence kriminality²³.

Mediací v restorativním smyslu se ovšem zpravidla rozumí pouze takový proces komunikace mezi pachatelem, obětí a dalšími dotčenými subjekty, který je veden

²³ Rössner, Dieter (1999): *Mediation as a basic element of crime control: Theoretical and empirical comments*. Buffalo Criminal Law Review 3 (1): 211-233.

mediátorem, a vyústí u pachatele k uvědomění si důsledků svého činu, k převzetí plné odpovědnosti za jeho kompenzaci a u oběti ke snížení, resp. zbavení se pocitu ohrožení, strachu, bezmocnosti a hostility²⁴.

Mediace se vždy zakládá na intervenci do sporu třetí nezaujatou osobou, kdy strany za pomoc takové třetí osoby - mediátora - jednají o sporných otázkách za účelem dosažení dohody. Mediátoři jako objektivní osoby pouze asistují stranám ve sporu. Nesmějí za účastníky činit žádná rozhodnutí. Mají pouze pomáhat stranám nalézt kompromis tím, že vedou a řídí komunikaci mezi nimi. Na rozdíl od klasických forem trestání se alternativní způsoby řešení sporů a speciálně mediační programy nezaměřují na oblast represe a vyslovení výroku o vině a trestu, ale zdůrazňují individuální přístup k řešení trestné činnosti a význam preventivního prvku práce s obviněnými. Oběť a obviněný se tak stávají aktivními účastníky procesu řešení určité trestní věci. Obviněnému tento postup umožňuje převzít odpovědnost za své jednání a oběti (poškozenému) dává možnost aktivně se podílet na své satisfakci²⁵.

V průběhu mediace mají strany sporu možnost vyjádřit se k věci a společně vytvořit takové možnosti řešení, které budou pro ně jednak možné a reálné, jednak přípustné. Jsou brány v úvahu možnosti a limity pachatele, v rámci řízení je s ním zacházeno s respektem, kdy snahou je motivovat ho ke změně hodnotového systému. Obviněný musí porozumět svému jednání v jeho sociálních i individuálních souvislostech a převzít skutečnou osobní odpovědnost za to, co svým činem způsobil. Úsilí mediátora přitom směruje k nápravě nebo zmírnění újmy způsobené trestným činem, včetně jeho vedlejších negativních důsledků a

²⁴ Zehr, H., Mika, H. *Fundamental Concepts of Restorative Justice* Eastern Mennonite University, Central Michigan University, Mennonite Committee, 1997.

²⁵ Solotář, A., Válková, H.: *Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí*. Praha: Právní Rozhledy, Pr 12/1999, str. 617 – 624.

k obnovení zpřetrhaných sociálních vazeb. Jen taková mediace vede oběti ke zbavení se pocitu ohrožení, strachu a bezmocnosti.

V rámci různých států byly vyvinuty různé formy mediačních postupů. Mediace se tak může odehrávat vně i mimo soudní síň, může být povinným mezikrokem před přistoupením před soud či může být jen dobrovolnou alternativou. Doposud sice převládá využití mediace ve stadiu trestního řízení před meritorním rozhodnutím věci, ať již v rámci odklonu od standardního řízení a nebo v rámci standardního řízení jako takového, ale není vyloučena možnost, aby mediační program byl realizován až po vynesení odsuzujícího rozsudku, v němž je soudem rozhodnuta otázka viny. Mediace pak probíhá až vedle uložené sankce²⁶. Například v rámci výkonu trestu odnětí svobody skutečnost, že mediátor ve vhodných případech zprostředkuje kontakt, ať již písemný a nebo osobní, mezi odsouzeným a obětí, může vést k pochopení celého případu v celé jeho sociální i individuální souvislosti a uvědomit si z toho pramenící faktické, nikoli pouze trestněprávní důsledky. Dokumentované případy pachatelů zvlášť závažných trestních činů, kteří se teprve ve vězení po setkání se svou obětí (resp. jejími pozůstatkami) plně uvědomili rozsah bezpráví, které svým jednáním vyvolali a odpovědnost z toho vyplývající, tj. odčinit, co ještě napravit lze, ukazují, že ani u těchto deliktů není nutno na restorativní snahy rezignovat²⁷.

Jinými slovy řečeno, zde nezáleží ani tak na formální podobě, ale především na obsahu a způsobu vedení mediace, zda naplňuje kritéria restorativní spravedlnosti či nikoli (pouhá náhrada materiální škody bez skutečného vědomí své odpovědnosti i za porušené mezilidské vztahy tento požadavek pochopitelně nenaplňuje).

²⁶ Wright, Martin (1996) *Justice for Victims and Offenders A Restorative Response to Crime* Waterside Press, Winchester Pg 54

²⁷ Solotář, A., Válková, H. *Restorativní Justice – trestní politika pro 21. století?* In Trestní právo, 1/2000, str 4 - 11

V mediaci jde především o proces dialogu mezi subjekty dotčenými trestným činem (resp. normami těchto osob a normami společnosti), nikoli o prostou aplikaci práva. Propojení trestněprávního přístupu k řešení trestné činnosti a mediace jako metody řešení konfliktních situací umožňuje naplňovat předpoklady restorativní justice. Důvodem toho je nejen změna v trestně politických východiscích, ale i vývoj teoretických koncepcí v sociální oblasti, zejména pak v pomáhajících profesích, jako jsou psychologie, psychoterapie, sociální práce, psychiatrie, medicína apod. V praxi je totiž možné pozorovat dlouhodobý posun od tzv. diagnostických metod k vyváženějším koncepcím ponechávajícím prostor pro uplatnění individuality každé osoby a pro její aktivitu při řešení vlastních problémů²⁸.

Mediace jako metoda alternativního řešení sporů nemůže pochopitelně nahradit efektivně fungující soudnictví, ale může do určité míry soudnictví odlehčit, aby se soudy mohly intenzivněji věnovat případům mimořádně složitým a závažným, kde alternativy nepřicházejí v úvahu. Dále může užít této alternativní metody řízení v případech, kde je to vhodné, umožnit nalezení řešení a vyřešení sporu, aniž by strany musely podstupovat formalizované a často i dlouhé soudní řízení.

V trestních věcech je mediace pojata jako důležitá, vysoce osobní část systému restorativní justice. Od 70. let 20. století začaly fungovat poprvé první experimentální mediační programy (Victim/Offender Mediation Programs – VOMs), které nabízely obětem a pachatelům trestních činů příležitost ke vzájemnému setkání za současné asistence vyškoleného mediátora. Oběť a pachatel měli tak příležitost setkat se a mluvit o trestním činu, odhalit společně jeho příčinu a definovat následky, které jím byly způsobeny²⁹. Takové Setkání přináší příležitost dohodnout se navzájem na krocích, které povedou k náhradě toho,

²⁸ Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C.H.Beck, Praha, 2000, Úvodní výklady, Východiska alternativního řešení, str. 13.

²⁹ Riskin, L.,L., Arnold, T., Keating, J., M.: *Mediace aneb jak řešit konflikty*. SPJ, FACIA, Praha 1997, str. 24 – 29.

co pachatel trestným činem oběti způsobil. Mediátor nenařizuje autoritativně řešení situace, jeho úlohou je povzbuzovat účastníky mediace v komunikaci, podporovat jejich dialog, a tak je vést k vzájemnému vyřešení konfliktu. Setkání umožňuje oběti a pachateli sledovat tři základní cíle: určit křivdu a bezpráví způsobenou trestným činem, definovat kroky k nápravě a dohodnout se na budoucím jednání, které povede k odčinění trestným činem způsobené újmy.

„Určení trestným činem způsobené křivdy a bezpráví“ nastává jakmile obě strany mediace začnou mluvit o trestném činu, vypráví svůj příběh, popisují jeho vliv na jejich žití a vyslyší verzi stejného příběhu od protistrany. Někdy je tato část mediace doslova nazývána „vyprávění vlastního příběhu“. V průběhu této fáze strany společně definují to, co obě dvě vnímaly, co se ve skutečnosti stalo a hovoří o vlastních individuálních pocitech. Mají též možnost klást si navzájem otázky. Oběť může hovořit o osobním dosahu ponížení a způsobené psychické újmě, pachatel má šanci osobně vyjádřit lítost. Diskuze o tom „jaké kroky podniknout k nápravě“ se zakládá na definování škody, újmy a bezpráví, kterou oběť utrpěla a na označení možností, jakými může pachatel začít odstraňovat a napravovat křivdy, které způsobil. Potom se strany dohodnou o „*budoucím jednání*“, např. stanovením rozvrhu plnění, uskutečněním dalších setkání atd. Taková mediační setkání velice často vedou pachatele ke stanovení plánu, jak se do budoucna napravit změnou hodnotového systému, např. definováním problému s drogami, s alkoholem, odolávání negativním tlakům vlastního sociálního prostředí, věnování času práci a jiné užitečné činnosti, koníčkům nebo sociální práci³⁰.

Na základě výsledků statistických průzkumů restorativních programů, oběti často uváděly, že mediační setkání jim umožnilo nabýt pocitu klidu, smíření a odhodlání

³⁰ Van Ness, Daniel & Strong, Karen Heetderks(2002): *Restoring Justice*. Anderson Publishing co., Cincinnati, Ohio. Pg. 102.

pokračovat v životě dál³¹. Dále statistiky informují, že je tímto způsobem lidem více přiblížen systém trestní justice³². Takové setkání pomáhá obětem dosáhnout jakési satisfakce, pomáhá nabýt pocitu, že spravedlnost bylo učiněno zadost a pachatel je přiměn uznat jeho odpovědnost za trestný čin jinak, než způsobem tradičního trestního procesu. Oběť stojí tváří v tvář pachateli, vyslovuje své pocity, klade otázky a vnímá mediaci jako způsob spravedlivého řešení sporu počítající s její aktivní účasti. Faktem také je, že pachatelé, kteří stanou tváří v tvář své oběti, se v budoucnu dopouštějí mnohem méně stejně trestné činnosti. Mediace tudíž vede ke snížení recidivy a efektivnější prevenci kriminality. Pachatelé přímo přebírají odpovědnost za své jednání a aktivně podnikají kroky k nápravě. V minulosti pachatelé často dostatečně nechápali, jaký vliv měl trestný čin na oběť, a proto tento posun k restorativní justici jim poskytuje možnost širšího pochopení bezpráví, které způsobili, a také příležitost k náhradě škody a napravení způsobené újmy.

Ráda bych na závěr podotkla, že v některých právních řádech je mediací rozuměn i proces tzv. „*kyvadlové diplomacie*“ (shuttle diplomacy) mezi pachatelem a obětí. Termínu mediace má být užíváno k označení Setkání, která se odehrávají mezi obětí a pachatelem, jako jejich konfrontace tváří v tvář. Mediátoři ovšem mohou jednat také jako nepřímí zprostředkovatelé, například v případech kdy oběť a pachatel se nechtějí setkat. Mediátor potom jedná jako prostředník ve vyjednávání kroků vedoucích k odškodnění. Dle mého názoru, ač tento způsob nepřímého vyjednávání může být také velice užitečným alternativním způsobem vyřešení konfliktu a příležitostí pro nepřímou komunikaci, protože jde právě o nepřímý kontakt mezi obětí a pachatelem, kyvadlovou diplomacii nelze zahrnout pod „*Setkání*“ (Encounter) v pravém slova smyslu a označit ji tak jako skutečnou mediaci.

³¹ Wright, Martin (1996): *Justice for Victims and Offenders A Restorative Response to Crime* Waterside Press, Winchester. Pg. 81.

³² Wright, Martin (1996): *Justice for Victims and Offenders A Restorative Response to Crime* Waterside Press, Winchester. Pg. 81.

2.1.2. Konference, Skupinová Sezení a Panelové Diskuze

Další skupinou programů, které lze zahrnout pod restorativní model justice a zároveň označit jako druhý z konceptů v rámci „*Setkání*“ jsou tzv. „*Konference*“ (Family Group Conferencing - FGC). Nejprve se FGC programy začaly uplatňovat na Novém Zélandu, kde byly na základě tradice původního obyvatelstva začleněny do platného právního řádu. Domorodé obyvatelstvo ostrova tento model restorativní justice používalo odpradávna při řešení sporů spojených s porušením obecně uznávaných pravidel chování. Z Nového Zélandu byly konference přeneseny do Austrálie a následně se jejich používání rozšířilo v rámci celého Jižního Pacifiku. Dnes se s nimi setkáme také v oblasti právních řádů některých států USA a v Kanadě. Konference představují na Novém Zélandu rozšířený způsob reakce na delikvenci mladistvých, resp. dospívajících, kdy dochází k setkání pachatele a oběti v přítomnosti rodinných příslušníků, a to pokud možno z obou stran. Tento způsob projednávání trestních věcí mladistvých byl zaveden Zákonem o dětech, mladistvých a jejich rodinách (Children, Young Person and Their Families Act) roku 1989³³.

Konference se liší od mediačních programů hned v několika aspektech. Za prvé konference nejsou zprostředkovány, vyjednávány a vedeny osobou mediátora, ale jsou pouze usnadňovány a asistrovány díky přítomnosti další osoby – „*asistenta*“ (Facilitator) - který je pouze ná pomocen celé skupině, zaručuje bezpečnost všech účastníků konference po dobu jejího trvání a zajišťuje, aby se diskuse neodklonila od projednávaného problému. V žádném případě není oprávněn vést účastníky k určitému byt' i pro všechny strany vyhovujícímu závěru či řešení. Nesmí řídit vyjednávání tak jako mediátor, nemá se vyjadřovat ke způsobu řešení konfliktu. Setkání nezprostředkovává. Za druhé účastníky takového FGC programu nejsou pouze oběť a pachatel trestného činu, ale i jejich rodinní příslušníci nebo další

³³ Van Ness, Daniel & Strong, Karen Heetderks (2002): *Restoring Justice*. Anderson Publishing co., Cincinnati, Ohio. Pg. 120.

doprovázející osoby. Ničím neobvyklým není také účast policejního orgánu, státního zástupce či zástupce soudu. V průběhu konference jsou sice kladený všem zúčastněným otázky, ale není očekáván žádný určitý přínos a výsledek, tak jako je tomu u mediace (dohoda o narovnání).

„*Asistent*“ (Facilitator) nechává prostor všem účastníkům konference, aby rozvinuli a vymysleli vlastní strategii a plán řešení konfliktu, sami došli k rozhodnutí, aniž by on sám jakkoli navrhoval určité řešení, deklaroval připomínky či vyjadřoval vlastní názory. V tomto ohledu mohou být konference velice dobře odlišeny od mediace, v jejímž průběhu může mediátor poskytovat poučení a rady na mediaci zúčastněným osobám, může dle potřeby asistovat při tvoření plánu budoucího možného plnění ze strany pachatele atd. V průběhu konference se očekává, že taková skupina je sama schopná, způsobilá k formulování vlastních názorů, svých představ a možností řešení konfliktu.

Třetím typem v rámci „*Setkání*“ jsou tzv. „*Skupinová Sezení*“ (Circles). Tento druh restorativního modelu justice vznikl a byl rozvinut v zemích Severní Ameriky, zejm. Kanady. „*Skupinová Sezení*“ jsou asistovaná sezení širšího počtu osob z komunity, ve které se pohybuje pachatel a oběť trestného činu. Nejde tedy jen o účast blízkých příbuzných a rodinných příslušníků, jako je tomu v případě výše uvedených konferencí. Vyloučena není ani účast zástupců z řad justice a širší veřejnosti. „*Asistent*“ (Facilitator) je dobrovolníkem, a plní v průběhu Skupinového Sezení funkci dohlížitele a opatrovníka (Keeper). Jeho hlavním úkolem je vést diskuzi a pro přehled celé skupiny pravidelně shrnout hlavní body právě probraného tématu. Záměrem Skupinového Sezení je nalezení společného řešení, které ve výsledku povede k definování potřeb oběti trestného činu společně s označením potřeb a povinností pachatele.

Typickým znakem těchto Sezení je skutečnost, že účast na nich není omezena pouze na osobu pachatele a na osobu oběti trestného činu, případně na nejbližší členy rodiny, ale sezení se mohou účastnit i zájemci z řad široké veřejnosti, ve které se pachatel pohybuje a žije. Celé sezení není totiž soustředěno pouze na osobu pachatele a jeho oběť, jako je tomu při mediaci a v případě konferencí. Každý účastník je v rámci takového sezení vyslyšen, může vyjádřit svůj názor na spáchaný trestný čin, na osobu pachatele, na oběť. Skupinová sezení nabízejí oběti a pachateli trestného činu zhojení už jen na základě pouhé účasti na nich, debatovaní o trestném činu a o jeho vlivu na všechny zúčastněné.

Čtvrtým typem „*Setkání*“ jsou uměle vytvořené skupiny jednotlivých obětí a nebo pachatelů trestných činů stejného druhu (Impact Panels, Victim – Offender Panel). Osoby účastnící se tohoto typu Setkání nemají vůči sobě navzájem jakýkoli rodinný či obdobný vztah, jsou si cizí. Sbližuje je pouze trestná činnost stejného druhu. Tento typ restorativního modelu justice se uplatňuje v případech, kdy např. pachatel trestného činu není znám, oběť trestného činu se odmítá s pachatelem setkat a naopak. Takové pracovní týmy jsou utvářeny a aplikovány pouze v Kanadě, na Novém Zélandu, Anglii a Walesu, tedy v zemích anglosaské právní kultury³⁴.

2.1.3. „Odškodnění“, „Reintegrace“ a „Začlenění“ – další pilíře restorativní spravedlnosti

Dalšími pilíři, které tvoří vedle „*Setkání*“ hodnotový systém restorativního modelu spravedlnosti jsou „*Odškodnění*“ (Amends), „*Reintegrace*“ (Reintegration) a „*Začlenění*“

³⁴ Van Ness, Daniel & Strong, Karen Heetderks(2002): *Restoring Justice*. Anderson Publishing co., Cincinnati, Ohio. Pg. 125.

(Inclusion)³⁵. Ačkoli jsou zcela jistě také důležitými hodnotami, které dohromady utvářejí nápravnou filozofii trestního procesu, zmíním se o nich jen velice stručně a okrajově, neboť účelem mé rigorózní práce v této kapitole je zejména blíže se zaměřit na mediaci (narovnání), jako alternativní postup směřující k řešení trestních věcí realizován mimo systém trestního práva.

„*Odškodnění*“ (Amends) jako další rys nápravné spravedlnosti může pachatel trestného činu realizovat např. na základě účinné lítosti a s tím související změnou smýšlení, nápravou způsobené újmy a nahrazením škody, kterou oběť trestným činem utrpěla, změnou svého dosavadního kriminálního života a celkových životních hodnot. V souvislosti se způsobenou škodou utrpěnou újmou, takový typ restorativního modelu, který je založen vedle „*Odškodnění*“ také na „*Setkání*“ s obětí, nabízí pachateli tu nejlepší příležitost, aby si plně uvědomil míru své odpovědnosti, napravil újmu a nahradil škodu, kterou trestným činem způsobil, nebo se o to alespoň pokusil. Pozornost je soustředěna na řešení problému budoucí odpovědnosti a závazků, kdy prostředkem nápravy mezi oběma stranami má být restituce. Koncept restorativní justice je zaměřen nikoli na trest jako následek na v minulosti spáchaný trestný čin, ale do budoucna, na nápravu trestným činem způsobené nespravedlnosti. Podstata trestného činu je chápána jako interpersonální konflikt, jako újma/násilí způsobené jednotlivci jiným jednotlivcem. Primárním účelem je zhojit trestným činem narušené mezilidské vztahy, kdy oběť a sociální společenství (komunita) mají nárok na náhradu způsobené újmy. Trestný čin má za následek vznik závazků a odpovědnosti, kdy závazkem pachatele je v co nejširším rozsahu napravit to, co bylo jeho činem dotčeno. Pachatel tak svým aktivním konáním nese odpovědnost za to, čeho se svým protiprávním jednáním dopustil.

³⁵ Van Ness, Daniel & Strong, Karen Heetderks(2002): *Restoring Justice*. Anderson Publishing co., Cincinnati, Ohio.

Potřeba znovačlenění - „*Reintegrance*“ - v restorativním smyslu nemá být chápána pouze jako právo na znovačlenění pachatele do společnosti. Důležité je, že jde také o právo oběti. Nutno zdůraznit, že potřeby obou se vzájemně liší. Běžně pachatel i oběť podlehnu trvalé nebo alespoň dlouhodobé stigmatizaci, což je reakce na spáchaný trestný čin. Po počátečním ponížení, zejména v případech trestních činů proti svobodě a lidské důstojnosti, oběti obvykle trpí depresemi a tzv. post - traumatickým šokem. V případě pachatelů at' už propuštěných na svobodu z výkonu trestu nebo „pouze“ takových, jejichž vina byla pravomocně vyslovena soudem, nálepku trestance si nese každý z nich. Následně jsou tito pachatelé spolu s jejich problémy izolováni od komunity, okolí se vůči nim chová nedůvěřivě. *Reintegration* je proto podmíněna opětovným plnohodnotným návratem do života a do společnosti, přijetím zpět do komunity bez předsudků. „*Reintegrance*“ v rámci restorativního přístupu vyžaduje aktivní zapojení všech účastníků trestního konfliktu (pachatele, oběti, společenství/komunity)³⁶. Společenství se totiž také stává aktivním činitelem restorativního procesu, má stimulovat pocit sounáležitosti a vzájemnosti.

Jak jsem naznačila již výše, vždy zde hraje důležitou roli i vstřícnost a připravenost okolí znova mezi sebe přijmout pachatele, pokud napraví způsobené škody, resp. je alespoň částečně odčiní (pokud oběť činu zemře nebo jsou jí způsobeny ničím nenahraditelné škody na zdraví, nelze přirozeně újmu nikdy bezezbytku kompenzovat). Právě tato šance zbavit se vlastním přičiněním nálepky kriminálníka dává restorativním strategiím rozměr, který u formálně trestněprávních postupů zcela chybí – z pasivního objektu trestního řízení se stává motivovaný subjekt, který svým následným chováním může zvrátit nebo alespoň zmírnit dopad svých minulých protiprávních činů.

³⁶ Levinson, David, editor (2002): *Encyclopedia of Crime and Punishment. Volumes 1 – 4. A Sage Reference Publication*. Sage Publications International Educational and Professional Publisher. Chapter about Reintegration Model. Pg. 1366.

Ve světě jsou na základě iniciativy dobrovolníků vytvářeny různé nadace, neziskové společnosti a další instituce, jejichž hlavním předmětem činnosti je organizování pomoci pro takové osoby. Tito dobrovolníci pak vytvářejí v rámci své územní působnosti organizované skupiny (tzv. „skupinky“), ve kterých se mohou pravidelně setkávat například oběti trestních činů, hovořit s ostatními o svých problémech, definovat je, najít společně sílu vyrovnat se s prožitým a pokusit se zapomenout. Pro pachatele trestních činů například funguje tzv. „*The Network for life*“, což je nezisková organizace působící v rámci jednotlivých měst celé Ameriky. Je zřízena za účelem organizování a seskupování bývalých pachatelů trestné činnosti. Tyto skupiny, sami vedeny bývalými trestanci, kteří se úspěšně integrovali zpět do společnosti a nyní žijí standardním způsobem života, poskytují podporu a zázemí v novém způsobu života bez páchaní trestné činnosti.

Dále fungují různé církevní organizace a náboženská společenství, která poskytuje zázemí a pomoc při opětovném začleňování jak pachatelů, tak i obětí trestné činnosti do společnosti. Jednou z největších takových dobrovolnických organizací se stalo „*Prison Fellowship*“³⁷, kde dobrovolníci z řad křesťanské komunity navštěvují věznice a nabízejí praktickou i duševní podporu tamním vězňům, ale i bývalým vězňům po propuštění z výkonu trestu a jejim rodinám formou školících programů, různých skupinových sezení nebo individuálních pohоворů. Ačkoli je „*Prison Fellowship*“ křesťanská organizace, bez ohledu na náboženství a víru pomáhá všem, kteří se chtějí takového programu účastnit. V rámci „*Prison Fellowship*“ byla dále vyvinuta skupina proškolených dobrovolníků „*Neighbours Who Care*“, kteří jsou připraveni pomáhat výhradně obětem trestné činnosti. Tito působí územně, ať už jako členové církve nebo osoby zvenčí. Jsou vyškoleni k odborné pomoci všem, kteří ji potřebují.

³⁷ Viz. URL: <http://www.pfm.org>, Prison Fellowship International (as of May 17, 2006).

Čtvrtým a posledním hodnotovým rysem, na kterém stojí restorativní přístup je „*Začlenění*“ (Inclusion). Tímto termínem mám na mysli příležitost pro aktivní, přímou a plnohodnotnou účast na řešení sociálního konfliktu, který je následkem konkrétní trestné činnosti. Jak jsem se již zmínila v předchozím textu, restorativní spravedlnost maximalizuje aktivitu všech účastníků nápravného procesu, především oběti a pachatele, ale také dotčeného sociálního společenství/komunity při hledání nápravy, rehabilitace, odpovědnosti a prevence. Role těchto stran je různá v závislosti na povaze trestného činu, také na odpovědnosti a preferencích zúčastněných stran. Úlohou státu je v závislosti na okolnostech případu vyšetřování faktů, formálně procesní aktivita a zajištění bezpečnosti stran. Stát sám však v takto chápaném pojetí nezaujímá rozhodující pozici, jako je tomu v rámci retributivní justice, kde dotčené sociální prostředí je odsunuto na „vedlejší kolej“ a je abstraktně/formálně reprezentováno státem, kde trestný čin je definován jako újma/násilí způsobené státu a tudíž stát vystupuje proti pachateli, kdy opomíjí a ani neklade důraz na práva oběti. Pachatel tak zůstává pasivním objektem procesu. Výsledek trestní věci závisí na aktivitě profesionálů – policistů, soudců a obhájců³⁸.

Naopak nové pojetí obnovující trestní spravedlnosti přistupuje k trestnému činu zcela odlišně, vidí v něm nikoli útok na stát, ale poškození jedné osoby druhou, soustředuje se na konflikt, který vznikl mezi obětí trestného činu a jeho pachatelem jako reakce na spáchaný trestný čin. V trestním procesu proto počítá nejen s aktivní rolí obviněného, ale i s individuální obětí trestného činu a dalších dotčených subjektů (zejména sociálního společenství, v němž se pohybují obviněný a oběť). Jde tedy v tomto smyslu o kvalitativně nové pojetí odpovědnosti za řešení problému kriminality, které již není pouze v rukou státu,

³⁸ Solotář A., Válková H.: *Restorativní justice – trestní politika 21. století?* Trestní Právo 1/2000, str. 4 – 11.

resp. jeho orgánů, ale rovněž v kompetenci těch, kterých se bezprostředně týká, tj. obviněného, oběti a kriminalitou dotčeného společenství³⁹.

3. MEDIACE V TRESTNÍCH VĚCECH

Jak jsem již uvedla výše, mediace v trestních věcech je specifický model řešení konfliktu mezi pachatelem a obětí, který vznikl jako důsledek spáchaného trestného činu. Výsledkem takového procesu by měla být dohoda o narovnání (settlement), jednak veškeré trestním činem způsobené škody a újmy, jednak také náprava porušených mezilidských vztahů. Mediace se koná za asistence mediátora, který zprostředkuje kontakt a po té usnadňuje a napomáhá stranám v komunikaci a v diskuzi, aby ve finále bylo dosaženo uzavření dohody o narovnání mezi obviněným a poškozeným, a tak mohlo dojít k účelnému a spravedlivému alternativnímu vyřešení věci. Co je důležité, mediátor nemá vstupovat do kontaktu s obviněným a poškozeným již s vyhraněnou představou o konečném řešení sporu, nesmí stranám za žádných okolností vnucovat jakékoli - byť i sebelepší - řešení.

Vedle mediace jako formy nápravné spravedlnosti (restorative justice), existuje a funguje tradiční model odplatné, nebo-li trestající justice (retributive justice). Nabízí se otázka, jak tyto dva systémy vedle sebe vzájemně působí? Jednotlivé právní řády čelí problému, jak zakotvit restorativní justici - a potažmo tedy i mediaci - v rámci právního řádu fungujícího tradičního systému odplatné trestní justice různě. Přístupy se liší již v otázce, zdali má být mediace součástí instrumentů trestního práva, nebo zdali má být upravena pouze v rámci civilního procesu. Zdá se, že postupně se vyvinuly a v odvětví trestního práva jsou uplatňovány tři hlavní směry⁴⁰.

³⁹ Solotář A., Válková H.: *Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí*. Právní Rozhledy 12/1999, str. 617 – 664.

⁴⁰ Dělení dle Wright, Martin (1996): *Justice for Victims and Offenders. A Restorative Response to Crime*. Waterside Press, Winchester.

V prvním případě je mediace používána nezávisle na trestním procesu, její výsledek nijak neovlivňuje rozhodnutí soudu o vině a trestu, zkrátka nemá za žádných okolností na trestní proces sebemenší vliv. Taková „nezávislá“ a trestní proces ničím neovlivňující mediace je široce užívána v Anglii a Walesu. Také ve Spojených Státech je možno konfliktní stav v trestní věci řešit touto formou, ale až po té, kdy byl soudem vynesen odsuzující rozsudek. Taková mediace tedy probíhá zároveň s již soudem uloženou sankcí. Restorativní přístup totiž neznamená nutně jen odklon od tradičního vyřízení trestní věci, ale lze se o něj pokusit i v rámci výkonu trestu odnětí svobody tím, že mediátor ve vhodných případech zprostředkuje kontakt mezi odsouzeným a obětí. Pečlivě připravené, dobrovolné setkání pachatele s obětí a následná komunikace vede pak zpravidla k pochopení celého případu ve všech jeho eticko-sociálních souvislostech. Dokumentované případy pachatelů zvláště závažných trestních činů, kteří si teprve ve vězení po setkání se svojí obětí (resp. jejími pozůstatkami) plně uvědomili rozsah bezpráví, které vyvolali a odpovědnost z toho vyplývající, tj. odčinit v maximální možné míře alespoň to, co ještě odčinit lze, ukazují, že ani u těchto deliktů není nutno na restorativní snahy rezignovat⁴¹.

Druhým a nejběžnějším způsobem, který doposud převládá, je využití dobrovolné mediace mimo rámec trestního řízení před meritorním rozhodnutím soudu ve věci. Sice jde o uplatnění mediace stále mimo rámec trestního procesu, ovšem její výsledek může ovlivnit soudní rozhodnutí, případně celý trestní proces. Projednávaná věc je v rámci odklonu od standardního trestního řízení řešena mediací s tím, že státní zástupce nebo soud má právo pokračovat v řízení, jestliže mediace nebyla úspěšná a nevedla k uzavření dohody o narovnání. Na tomto principu funguje mediace například v Rakousku, Belgii, Finsku, Norsku, Německu, též v USA a v Kanadě. Ve většině případů jsou stanoveny limity ve vztahu k závažnosti projednávaného skutku a uplatnění alternativního řešení sporu.

⁴¹ Solotář A., Válková H.: Restorativní justice – trestní politika pro 21. století? Trestní Právo 1/2000, str. 4 – 11.

Pravdou je, že skutečnost následného přerušení či možného budoucího zastavení trestního stíhání je závislá na výsledku mediace, vzbuzuje důvodné pochybnosti o její dobrovolnosti. Obecnou podmínkou mediace je, že k řízení o narovnání dochází se souhlasem obou stran, oběti i pachatele. Také jakékoli omluvy, pokání či lítost vyjádřené ze strany pachatele v rámci mediace, jejíž výsledek může ovlivnit rozhodnutí soudu o tom, zdali bude pokračovat v trestním stíhání či jaký trest pachateli následně uloží, mohou u oběti vzbuzovat dojem, že pachatel podstupuje mediaci a pokouší se o nápravu jen pro to, aby zíštně docílil pro něj příznivějšího soudního rozhodnutí. Tudiž že pachatel nemohl dostatečně pochopit v plném rozsahu újmu, kterou oběti způsobil a tuto se následně nesnaží odčinit dostatečně dobrovolně. Ve stejném případě může zase oběť cítit tlak na svoji osobu a může se cítit okolnostmi k mediaci doslova nucena. Její rozhodnutí účastnit se a uzavřít dohodu o narovnání nebude dostatečně volné a dobrovolné⁴².

Třetí způsob jednání o narovnání je ten, kdy mediace je ze zákona povinná a je plně chápána jako součást trestního procesu. Takovéto podmíněné a povinné uplatnění mediace nalezneme jen v zemích jako je Norsko a na Novém Zélandu v případě „Rodinných Skupinových Konferencí“⁴³.

Nyní se pokusím blíže popsat mediaci v trestních věcech ve mnou vybraných státech, kde má tento způsob alternativního řešení sporů dlouhodobou tradici. Těmito zeměmi je především Norsko, označované také jako kolébka Evropy pro restorativní spravedlnost, dále Finsko a Německo.

⁴² Wright, Martin (1996): *Justice for Victims and Offenders A Restorative Response to Crime*. Waterside Press, Winchester

⁴³ Wright, Martin (1996): *Justice for Victims and Offenders A Restorative Response to Crime* Waterside Press, Winchester

3.1. UPLATNĚNÍ MEDIACE V TRESTNÍCH VĚCECH V NORSKU

Neformální přístup k řešení trestních věcí má v Norsku dlouhou tradici. Kritika tradičního, na potrestání za spáchaný trestný čin založeného trestního systému dosáhla vrcholu koncem 70. let také ve Skandinávii. Argumentace proti zněla, že potrestání za v minulosti spáchaný trestný čin a způsobení újmy jako prostředek takového potrestání není adekvátní a v důsledku je jen jedna sociální nespravedlnost nahrazena druhou. Je tak potlačena přirozená podstata trestného činu. Delikt je chápán jako konflikt mezi jednotlivcem a státem na rozdíl od pojetí konfliktu jako interpersonálního vztahu.

Všechny tyto výhrady vůči tradiční odplatné trestní spravedlnosti byly prezentovány na konferenci zaměřené na trestní problematiku, která se konala v Norsku koncem 70. let. Zde vystoupil významný norský profesor trestního práva Nils Christie, který ve svém projevu prohlásil, že „*tradiční trestní systém doslova odcizil konflikt jednotlivcům a těmto by měl být zase navrácen zpět*“. Tento výrok byl opřen o jeho odborný článek publikovaný v roce 1976 pojednávající o mediaci v trestních věcech. Zde popsal následek trestného činu - konflikt - jako vlastnictví a interpretoval jej jako „*vlastněný těmi, kdo byli přímo zapojeni do trestného činu a ti kteří byli trestným činem přímo postiženi*“, tedy konflikt vlastněný pachatelem a obětí. Tyto subjekty a nikoli stát jsou „vlastníky“ konfliktu. Konflikt musí být na základě dialogu a diskuze mezi stranami vyřešen a musí být podniknutы kroky k restituci, jako prostředku nápravy mezi jednotlivci. A tak se novodobým cílem trestněprávní politiky v Norsku stalo navrácení konfliktu společnosti⁴⁴.

⁴⁴ Sunde, Inger Marie (2002): *Diversion Reaction to crimes committed by young offenders in Norway*. Paper presented at the 2nd International Association of Prosecutors European Regional Conference, held at The Hague, 20-22 March.

Pravdou je, že celé severské pojetí trestní spravedlnosti se poněkud liší od našeho tradičního evropského chápání. Mentalita severských národů je příznačná svým hlubokým sociálním cítěním. Převládá názor, že stát je povinen odstranit konflikty ze společnosti⁴⁵. Dále je nutno podotknout, že norský trestní proces je založen více na adversárním systému, odchyluje se tak od tradiční formální inkviziční trestní filozofie používané v praxi většiny zemí kontinentální Evropy. Zavedení neformálního přístupu řešení trestních věcí nečinilo tudíž v takovém systému podstatných obtíží. První dobrovolnická organizace zaměřená na pomoc a resocializaci pachatelů trestních činů vznikla v Norsku již v roce 1848.

Nebyl to pouze článek Nilse Christieho „Konflikt jako vlastnictví“ („Conflict as a Property“) z roku 1976 a následné debaty týkající se pojetí trestní politiky, které vedly k hledání nových způsobů řešení trestné činnosti, ale také program v tehdejší době nové sociálně demokratické vlády. V roce 1978 byla v rámci Ministerstva spravedlnosti vypracována odborná studie týkající se uvedené problematiky. Byla navržena změna a liberalizace tradičních způsobů řešení kriminality, které se ukázaly být neefektivní. Trestná činnost mladistvých zaznamenávala stálý nárůst a efektivita tradičního justičního systému, především v oblasti řešení trestních věcí mladistvých, se ukázala jako neefektivní. První experimentální pilotní projekt uskutečněný v oblastním městě Lier v letech 1981 až 1983 zaznamenal pozitivní výsledky. Během 80. let byly zřízeny další mediační rady (Municipal Mediation Boards – MMB). Další pozitivní výsledky těchto pilotních projektů vedly v roce 1991 k přijetí Zákona o Mediačních Radách (The Municipal Mediation Act – Konfliktrådloven), který nabyl účinnosti ke dni 1.9.1992. Tímto zákonem byly založeny v rámci každého oblastního města mediační rady (území Norska je rozděleno na 19 krajů – „Fylker“ - a každý kraj je rozdělen do několika oblastí – „Kommuner“). Od roku 1994

⁴⁵ Penyk J., Solotář A., Sovák Z.: *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*. Trestní Právo 7 – 8/ 1997, str. 20 – 22.

fungují městské mediační úřady v každém oblastním městě. Za jejich činnost je odpovědné Ministerstvo spravedlnosti⁴⁶.

Mediační služba je bezplatná, mediátoři jsou dobrovolní aktivisté, kteří tuto činnost berou spíše jako poslání než jako zaměstnání. Z náplně činnosti městské mediační rady vyplývá, že na rozdíl od soudu nerozhoduje o způsobu řešení daného sporu, který jí byl postoupen. Je zdůrazněno, že stranám sporu musí být poskytnut prostor, aby za účasti mediátora mohly vyřešit spor vlastními silami a dospět k vzájemné dohodě. Zákon definuje dvojí roli mediačních rad, kterou je jednak alternativní řešení trestních věcí mezi poškozeným a obviněným, jednak řešení občanskoprávních sporů (např. rodinné, pracovní spory) a dalších případů, které by se nestaly jinak vůbec předmětem standardního trestního řízení (např. z důvodu nedostatku věku k trestní odpovědnosti).

Jako velice zajímavou shledávám skutečnost, že zatímco mediační rady jsou povinny přijmout k řešení všechny trestní případy, které jim byly postoupeny státním zástupcem, v případě civilních věcí naopak záleží na uvážení úředníka mediační rady, který posoudí vhodnost alternativního řešení civilního sporu a tudíž může takový postup i zamítnout. V Norsku je mediace v trestních věcech především alternativa zejména pro mladé pachatele, kterým by jinak hrozil peněžitý trest a nebo podmíněný trest odňtí svobody. Nejdá se tedy o alternativu výkonu nepodmíněného trestu odňtí svobody. Případy určené pro mediaci jsou řešeny jako odklon ve vztahu k běžnému trestnímu řízení, jejich prvním smyslem je náhrada způsobené škody a urovnání konfliktního stavu mezi pachatelem a obětí. Pro mediaci se využívá takových případů, které nedosahují větší závažnosti.

⁴⁶ Sunde, Inger Marie (2002): *Diversion: Reaction to crimes committed by young offenders in Norway*. Paper presented at the 2nd International Association of Prosecutors European Regional Conference, held at The Hague, 20-22 March

Vhodnost případů pro mediaci posuzuje ihned po oznámení případu policií nebo po jeho zjištění z jiných zdrojů státní zástupce (Public Prosecution Authority), který ještě před provedením přípravného řízení (Preliminary Proceedings) rozhoduje o tom, kterému pachatele bude dána pro mediaci příležitost. Mediace není právem, ale spíše výjimkou. Pachatele ani oběť nelze k mediačnímu procesu nijak nutit, jednání je zcela dobrovolné a není na ně nárok. Jde – li o pachatele nebo oběť mladší 18ti let, souhlas k mediaci dávají zákonné zástupci, kteří mají právo se účastnit mediačního procesu a vyjádřit se k obsahu mediační dohody. Mediace je završena uzavřením dohody mezi oběma stranami, jejíž správnost, resp. přípustnost potvrzuje mediátor. Potvrzení mediátora je nezbytné z toho důvodu, aby byla zachována určitá předběžná záruka, že obsah smlouvy je oboustranně srozumitelný a přijatelný i ze společenského hlediska. Je-li v závěrečné fázi mediačního procesu dosaženo dohody o narovnání a usmíření, může ještě ve lhůtě 10ti dnů po podpisu smlouvy každá ze stran svobodně z jakéhokoli důvodu od dohody odstoupit. Pokud tato lhůta marně uplyne, pak mediační úřad uzavřenou dohodu předloží státnímu zástupci. Ten uváží, zda dohoda odpovídá okolnostem případu a je postačující pro rozhodnutí věci nebo zda trpí určitými vadami, pro které by bylo nutno v mediaci pokračovat. Státní zástupce také rozhoduje o dalším trestním stíhání pachatele, jestliže dojde k porušení podmínek mediační dohody. Jinak trestní řízení nepokračuje a na pachatele se hledí, jako by nebyl trestně stíhán⁴⁷.

Zákon o Mediačních Radách (The Municipal Mediation Act – Konfliktrådloven) je jedinečným právním předpisem svého druhu. Jako jediný v Evropě totiž zakotvuje mediaci a upravuje mediační proces krok za krokem, v rámci jednoho právního předpisu, kdy tento

⁴⁷ Sunde, Inger Marie (2002): *Diversion: Reaction to crimes committed by young offenders in Norway*. Paper presented at the 2nd International Association of Prosecutors European Regional Conference, held at The Hague, 20-22 March.

mediační proces je plnohodnotnou součástí a v určitých případech podmíněnou alternativní variantou trestního procesu.

3.2. UPLATNĚNÍ MEDIACE V TRESTNÍCH VĚCECH VE FINSKU

Snahy o změnu tradičního odplatného přístupu k trestní spravedlnosti se objevily v průběhu 70. let 20. století také ve Finsku. Kritika v tomto období byla navíc umocněna i faktorem přeplněných vězeňských zařízení. A tak otázka, jakým způsobem odejmout konflikt z rukou státu a navrátit jej zpět jednotlivcům, nabývala o to více na aktuálnosti.

Nakonec jako forma alternativy a odklonu od standardního trestního řízení byla zvolena mediace – narovnání trestným činem poškozených vztahů mezi pachatelem a jeho obětí. Stala se novou alternativní metodou řešení trestněprávních věcí. První pilotní projekt mediace v trestních věcech byl zahájen jen na zkoušku v roce 1983 ve městě Vantaa. Naopak dnes je mediační služba dostupná ve dvou třetinách všech finských měst a obcí. Je poskytována zdarma proškolenými dobrovolníky, kteří ovšem fungují jako mediátoři v rámci hlavní pracovní činnosti jen zcela výjimečně. Koordinacním centrem mediačních úřadů je Ministerstvo sociálních věcí a zdravotnictví. Koordinace ministerstvem spočívá hlavně v pořádání různých konferencí a vzdělávacích mediačních programů. Vlastní správa mediačních center je vykonávána v rámci územní samosprávy. Není ojedinělé, že obce uzavírají smlouvy o realizaci mediačních projektů s různými soukromoprávními subjekty⁴⁸.

Do dnešní doby ve Finsku nebyl přijat a neexistuje samostatný zákon o mediační službě. Mediace jako „významná hodnota“ je zmíněna pouze v § 15a finského trestního rádu. Zde je stanoveno, že úspěšná mediace je jeden z důvodů, kdy soudce a v přípravném řízení

⁴⁸ Elonheimo, Henrik (2003): *Restorative Justice Theory and the Finnish Mediation Practices*. A Paper Presented at the Third Annual Conference of the European Society of Criminology, Helsinki, 27 – 30 August 2003.

statní zástupce může zastavit trestní stíhání. Úspěšná mediace může ve výsledku také vést k mírnějšímu trestu, který ukládá následně soud. Nejsou přijata ani žádná doporučení ani standardy týkající se výkonu mediace a mediačního postupu v trestních věcech. Důsledkem jsou značně neuspořádaná a nesjednocené mediační řízení. Praxe ve Finsku je taková, že v každém mediačním středisku se způsob a průběh mediace velice často liší.

Finské restorativní justici je také vytýkána skutečnost, že dobrovolníci mohou fungovat jako mediátoři ihned po zaškolení. Takový školící program trvá v souhrnu přibližně 30 hodin. Způsob výběru dobrovolníků se liší také územně. Některá mediační střediska nekladou vůbec žádné další podmínky na osobu mediátora, jiná naopak vyžadují splnění určitých nadstandardních kritérií. Odborná veřejnost dále kritizuje fakt, že okruh trestních věcí, v nichž lze provést mediaci není právními předpisy nijak omezen. Mediační centrum si samo může nezávisle volit, který případ připustí k projednání v rámci mediace a který odmítne. V žádné právní normě není pro provedení mediace stanovena ani věková hranice. Přestože trestně stíhány mohou být ve Finsku pouze osoby starší patnácti let, možnost mediace bývá někdy využívána i u nezletilých, kteří se dopustili činu jinak trestného, protože věku stanoveného trestním zákonem nedosáhli. Praxe se tak opět liší mediační středisko od střediska. V rámci některých oblastí je dokonce kladen důraz pouze na mladistvé pachatele, jinde jsou k mediaci přípustné všechny trestní věci nezávisle na věku pachatele⁴⁹.

Jak jsem již zmínila výše, veškerá mediační jednání jsou zdarma. Mediaci ve Finsku provádějí zásadně dva mediátoři. Většinou jednají nejdříve s poškozeným a obviněným odděleně. Tímto způsobem se snaží získat co nejkomplexnější představu o okolnostech a přičinách sporu. Poté zprostředkují mezi nimi dialog s cílem dosáhnout určité oboustranně akceptovatelné dohody. Úspěšná mediace končí podepsáním písemné smlouvy, vlastní

⁴⁹ Ervasti, Kaijus (1997): *Mediation in and outside Finnish Courts*. Publication of the National Research Institute of Legal Policy. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy.

průběh jednání je důvěrný a neveřejný. Součástí dohody bývá specifikace způsobu náhrady škody, kdy může jít o přiměřené finanční plnění nebo o uvedení poškozené věci do původního stavu, např. vykonáním určitých prací. V některých případech však postačí samotné projednání věci touto formou, adekvátní projev lítosti a omluvy ze strany obviněného.

Důsledkem úspěšné mediace v přípravném řízení může být upuštění od trestního stíhání státním zástupcem. Předpokladem upuštění od trestního stíhání je takový výsledek mediace, který je přijatelný z hlediska veřejného zájmu. Proto mediace není pravidlem, ale spíše alternativou ke standardnímu trestnímu řízení. Kritéria pro vymezení veřejného zájmu jsou v plné míře ponechány na úvaze státního zástupce, pojem veřejného zájmu není zákonem definován. Z hlediska procesního jsou tato poměrně široká oprávnění státního zástupce ve Finsku součástí jeho diskreční pravomoci. Samotná mediace je však považována za mimoprocesní činnost, a tak státní zástupce v případě, kdy ji považuje za účelnou, dá podnět k jejímu provedení obviněnému, případně mediátorovi.

Výsledkem úspěšné mediace v řízení před soudem může být výrazné snížení trestu i pod dolní hranici trestní sazby, případně uložení trestu obecně prospěšných prací nebo upuštění od potrestání obviněného. Na takové rozhodnutí ale není právní nárok, proto se uzavření dohody mezi obviněným a obětí v rámci mediačního jednání nemusí v soudním řízení nijak konkrétně projevit⁵⁰.

⁵⁰ Fenyk J., Solotář A., Sovák Z.: *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*. Trestní Právo 7 – 8/ 1997, str. 20 – 22.

3.3. UPLATNĚNÍ MEDIACE V TRESTNÍCH VĚCECH V NĚMECKU

Na rozdíl od jiných států je mediace v Německu využívána v převážně v trestních věcech než v civilních sporech. Jednání o mimosoudním urovnání vztahů mezi obviněným a poškozeným se v německém trestním řízení stalo prakticky běžnou a široce využívanou záležitostí. Možnost uplatnění mimosoudního narovnání mezi obviněným a poškozeným zprostředkovaného mediátorem je dnes již také výslovně zakotvena v německém právním řádu.

První pilotní projekty použití mediace v trestních věcech tehdy se zaměřením pouze na mladistvé pachatele odstartovaly v roce 1985. Tento alternativní způsob urovnání konfliktu mezi obviněným a poškozeným, který vznikl v důsledku spáchaného trestného činu, se setkal s příznivým ohlasem, tudíž byl v letech 1990 – 1995 počet mediačních středisek na území Německa zdvojnásoben. V současné době zde působí přibližně 400 převážně státních, ale také nezávislých soukromých institucí tohoto druhu. Dvě třetiny z nich operují výhradně jen v trestních věcech mladistvých⁵¹.

Mediace v trestních věcech byla upravena nejprve pouze ve věcech mladistvých roku 1991 v Zákoně o soudech mládeže (*Jugendgerichtsgesetz* – JGG), kde se počítá s narovnáním mezi obviněným a poškozeným jako se specifickým důvodem pro zastavení, či upuštění od trestního stíhání státním zástupcem již v přípravném řízení. Ze stejných důvodů může trestní řízení po podání obžaloby zastavit také soudce. V trestních věcech dospělých obviněných je mediace směřující k mimosoudnímu narovnání také využívána, ale již v poněkud omezenějším rozsahu. Možnost jejího uplatnění od roku 1994 výslovně upravuje

⁵¹ Trenczek, Thomas (2001): *Victim-offender-mediation (in Germany) - ADR under the shadow of the criminal law?* Paper presented at the Fourth Asia Pacific World Mediation Forum, held in Adelaide, Australia, 29 November - 1 December.

německý trestní zákon. Na rozdíl od trestních věcí mladistvých osob, v případech dospělých obviněných úspěšné mimosoudní narovnání může vést především ke zmírnění trestu ukládaného soudem, a jen pouze výjimečně k upuštění od potrestání. Ve věcech, v nichž může soud upustit od potrestání, má státní zástupce v přípravném řízení možnost se souhlasem soudu upustit od podání obžaloby a zastavit trestní stíhání. Samotný postup státních zástupců a mediátorů při využití mediace jako mimosoudního narovnání v trestních věcech konkretizují směrnice vydané v jednotlivých spolkových zemích⁵².

Podnět pro mimosoudní narovnání zpravidla vychází ze státního zastupitelství. Mediace může být ale provedena i na základě iniciativy policie nebo po podání obžaloby soudu. V Německu totiž neexistuje žádný předepsaný způsob, jakým může být vznesen návrh na řešení trestní věci mediací. Upraveny jsou pouze jednotlivé dílčí kroky vedoucí k uplatnění mediace a způsob využití jejich výsledků, a to zmíněnými podzákonnémi právními normami vydanými v jednotlivých spolkových zemích⁵³. Na škodu je skutečnost, že si jednotlivé spolkové země vytvořily pro uplatnění mediace v rámci těchto podzákonného právních norem rozdílné formy a přístupy. To v praxi vede k tomu, že lze na území Německa registrovat poměrně významné rozdíly ve způsobu zpracování podkladů pro mediační jednání, v komunikaci mezi mediátory a státními zástupci, v organizaci práce mediátorů, v informování orgánů činných v trestním řízení o průběhu a výsledcích mediace, ale i v používání některých specifických metod v rámci jednání o mimosoudním narovnání. Odlišnosti existují také v přístupu k uplatnění mediace v případech dospělých obviněných a v trestních věcech mladistvých osob⁵⁴.

⁵² Fenyk J., Solotář A., Sovák Z.: *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*. Trestní Právo 12/2000, str. 11 – 22.

⁵³ Fenyk J., Solotář A., Sovák Z.: *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*. Trestní Právo 12/2000, str. 11 – 22.

⁵⁴ Hartmann, Arthur & Kerner, Hans-Jürgen (2004): *Victim-Offender Mediation in Germany*. Newsletter of the European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice 5(April): 2-3.

Velice kolísavá je také odborná úroveň mediátorů. Uzákoněním mimosoudního narovnání totiž vznikl požadavek, aby noví odborníci věnující se mediaci byli začleněni do sítě pracovníků sociální pomoci pachatelům trestních činů. I tento úkol pojaly jednotlivé spolkové země různým způsobem, kdy jejich předpisy svěřují tuto činnost jak sociálním pracovníkům v trestní justici, tak i státní sociální službě a pracovníkům nestátních nezávislých institucí, kteří absolvovali speciální vzdělávací program pro mediátory. V trestních věcech mladistvých pak provádějí mediaci i úřady mládeže. V některých zemích se mediaci věnují zároveň všechny typy těchto institucí, v jiných pak pouze některé z nich.

Roztříštěná a složitá je situace zejména v některých východních spolkových zemích, kde musela být mediační a probační služba dobudována ve velice krátké době po sjednocení Německa. Nebyl tak kladen potřebný důraz na dostatečnou kvalifikaci všech nově přijímaných mediátorů. Dnes se situace postupně stabilizuje a uplatnění mediace v trestních věcech má v Německu dobrou perspektivu⁵⁵.

4. PROBACE A JEJÍ UPLATNĚNÍ V RÁMCI KONCEPTU RESTORATIVNÍ JUSTICE

Koncept restorativní justice lze považovat za myšlenkový pramen naplnění obsahu legislativního zakotvení i praktického uplatnění většiny alternativních způsobů trestních věcí.

Výše v textu pojednávám hlavně o restorativní koncepci trestní spravedlnosti a v její souvislosti o mediaci jako o mimoprocesní metodě řešení trestních věcí, tedy o

⁵⁵ Fenyk J., Solotář A., Sovák Z.: *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*. Trestní Právo 12/2000, str. 11 – 22.

procesních alternativách. Nemohu ovšem nevyčlenit část své práce také probaci, hmotněprávní alternativě trestněprávních sankcí.

Rozvoj alternativních forem trestání je současně spojen s posílením role probační služby a nevládních organizací v oblasti prevence a při vytváření podmínek pro využití široké nabídky specifických programů umožňujících diferencovaný přístup prakticky ke každému jednotlivému případu. Nejde ani tak o potrestání pachatele trestného činu za každou cenu (odplatu), ale spíše o hledání způsobu, jak umožnit obviněnému a oběti (poškozenému) žít společně v jedné komunitě, tedy především o odstranění konfliktního stavu ve společnosti⁵⁶.

Vychází se přitom z poznání, že trest, a zejména pak nepodmíněný trest odňtí svobody, není vždy nejlepší formou reakce státu na porušení práva. Alternativní trestněprávní sankce se od tradičních trestů liší především v tom, že nejsou zaměřeny pouze na negativní omezení práv a svobod pachatele, ale usilují rovněž o pozitivní působení a citlivé odborné vedení. Smyslem těchto sankcí je jednak konfrontovat pachatele s odstrašující reakcí na jeho kriminální jednání v podobě trestu, a zároveň zmírnit následky spáchaného činu, odškodnit oběť a posílit odpovědnost pachatele k sobě samému a společnosti.

Smysl těchto trestněprávních sankcí restorativní justice lze naplnit ovšem pouze tehdy, jestliže pachatel je ochoten se na jejich výkonu aktivně podílet. Jejich další výraznou charakteristikou je potřeba aktivního zapojení širší společnosti do procesu zajištění jejich

⁵⁶ Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C.H.Beck, Praha, 2000, Úvodní výklady, Východiska alternativního řešení, str. 23

výkonu. Odtud pramení i původ jejich označení – tresty (opatření) vykonávané ve společenství (community sanctions, community based sanctions and measures)⁵⁷.

Naplnění smyslu alternativních sankcí není myslitelné bez kvalifikovaného uplatnění probační práce cíleně zaměřené na resocializaci obviněných, resp. odsouzených osob. Historicky vzato je probace institutem pocházejícím z anglosaského práva, byla vytvořena v americkém státě Massachusetts zákonem z roku 1878 a dodatečně legalizována v Anglii. Její podstatou je konstruktivní metoda převýchovy a jiného pozitivního ovlivňování chování pachatele trestného činu, která je založena na účelné kombinaci prvků kontroly, pomoci a poradenství. Její praktické uplatnění rozšiřuje zákonné funkce výkonu justice daleko za zjištění viny, vyslovení odpovídajícího trestu a zajištění jeho výkonu⁵⁸.

Její význam spočívá v diferencovanějším přístupu k zacházení s pachateli různých trestních činů, ve využití účinnějších prostředků k reakci na méně závažnou kriminalitu než je trest odnětí svobody a ve vytvoření lepších podmínek a možností postihu závažnějších trestních činů⁵⁹. Uplatnění probace vede ke zvýšení účinnosti trestní sankce a k dosažení vyváženého poměru mezi trestní represí a prevencí. V probaci je spatřován prostředek humanizace zacházení s odsouzenými, protože méně narušuje sociální vazby pachatelů a méně je psychicky traumatizuje.

Autorita probačních úředníků je na rozdíl od mediátorů odvozena od autority soudu, probační úředníky nelze proto pojímat pouze jako sociální pracovníky, i když některé

⁵⁷ Van Kalmthout, A.M., Ouředníčková, L.: *Realizace alternativních trestů, některé zkušenosti západoevropských zemí*. Právní Rozhledy č. 12/1997, str. 621 – 622.

⁵⁸ *The Selection of Offenders for Probation*, prepared by Dr. Max Grünbut, in cooperation with the United Nations Secretariat, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, New York 1959, pg. 1.

⁵⁹ Solotář, A., Šámal, P., Kučírková, L., Augustinová, P., Ouředníčková, L., Doubravová, O.: *Nizozemský model uplatnění alternativních trestů a mediace v trestních věcech a další perspektivy rozvoje mediační a probační služby v České Republice*. Právní praxe č. 4/2000, str. 259 – 267.

metody jejich přístupu k obviněným (resp. odsouzeným) mají prvky psychologického, pedagogického a sociálního poradenství či pomoci. Smyslem jejich působení v trestních věcech není pouhá kontrola chování obviněného, ale zvláště péče o něj a pomoc v jeho problémech s cílem posílení jeho schopností k bezkonfliktnímu způsobu života ve společnosti a pozitivnímu vztahu k prostředí, ve kterém žije, popř. k nalezení nového prostředí, jež ho nebude negativně ovlivňovat ve vztahu k trestné činnosti. Aktivity probačních úředníků mají směřovat k pochopení skutečného sociálního pozadí trestné činnosti obviněného, a proto se mají soustředit na zkoumání jeho osobnosti, měřítka jeho hodnot, rodinných i dalších vazeb v jeho sociálním prostředí, to vše s cílem poskytnout mu na tomto základě nezbytnou podporu a psychosociální pomoc a zároveň chránit společnost před případnou recidivou jeho trestné činnosti⁶⁰.

Význam pro naplnění trestní spravedlnosti má i specifická forma probace, tzv. parole. Je založena na probační práci s osobami propuštěnými z výkonu trestu odnětí svobody. Parole bývá také označována jako most mezi uvězněním a návratem odsouzeného do společnosti. Koncept parole je postaven na přesvědčení, že postupný návrat odsouzeného na svobodu doprovázený pomocí, vedením a kontrolou probačního úředníka, napomáhá jeho včlenění do běžného společenského života.

Uplatnění probace a parole umožňuje pachateli zůstat ve společnosti, udržovat kontakt s rodinou i širším sociálním prostředím, pachatel může vést normální život, učit se a přijímat odpovědnost za své konání.

⁶⁰ Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*. Trestní právo č. 6/2002 str. 21 – 24 a č. 7/2002 str. 12 - 17.

5. VÝVOJ ČESKÉHO (ČESKOSLOVENSKÉHO) TRESTNÍHO PRÁVA

V rámci výkladu o institutech probace a mediace v českém trestním procesu se nejprve zaměřím na samotný vývoj probačních prvků v historii trestního práva. Mediace, jako způsob řešení konfliktu mezi pachatelem a obětí trestného činu byl tehdejšímu trestnímu právu totiž neznámý.

5.1. PROBAČNÍ INSTITUTY ČESKOSLOVENSKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA V LETECH 1918 AŽ 1950

V počátečním období existence samostatného Československého státu, kdy došlo k převzetí trestněprávní úpravy Rakouska – Uherství (zákon č. 117/1852 ř.z., trestní zákon o zločinech, přečinech a přestupcích ze dne 27. května 1852 a řada dalších vedlejších zákonů), se z pohledu probačních činností stal nejvýznamnějším samostatným legislativním krokem zákon č. 562/1919 Sb., o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění a dále komplexní zákonná úprava trestního soudnictví nad mládeží, zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží.

Dle zákona č. 562/1919 Sb. bylo možné podmíněně odložit nejen výkon trestu odňtí svobody, ale také trest peněžitý. To vše za podmínky, že v posledních deseti letech nebyl pachatel odsouzen za zločin a v posledních pěti letech za přečin k trestu odňtí svobody delší než tří měsíců, nebo nespáchal čin z pohnutky nízké a nečestné. Současně musel být dán předpoklad řádně vedeného života. Délka uloženého trestu ovšem nesměla přesáhnout dobu jednoho roku, pak jeho výkon bylo možné podmíněně odložit na zkušební dobu od jednoho do tří let. Jestliže délka uloženého trestu přesahovala hranici jednoho roku, činila zkušební doba lhůtu od dvou do pěti let. Soud byl dále oprávněn vyslovit nad podmíněně odsouzeným ochranný dozor, uložit mu omezení týkající se jeho místa pobytu a

způsobu života, zpravidla měl také nahradit podle svých sil způsobenou škodu a poskytnout zadostiučinění. Takové zadostiučinění mohlo spočívat i v daru věnovanému ve prospěch dobročinných fondů⁶¹.

Na tehdejší dobu velice pokrovký byl zákon č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží, který vycházel z myšlenek tehdy moderního rakouského a německého zákonodárství. Nejenže jím byly se záměrem zajistit kvalitní výběr kvalifikovaných soudců zřízeny při okresních a krajských soudech specializované, vzájemně propojené oddělení - soudy mládeže, ale navíc trestná činnost mladistvých delikventů byla projednávána ve zvláštním druhu řízení, které respektovalo jejich procesní práva a osobní zájmy. Zákon dále umožňoval preferovat výchovnou stránku zásahu státu před stránkou represivní ukládáním sociálně právních opatření, jejich kombinací s tresty a případným upuštěním od potrestání.

Jakýmsi předchůdcem dnešní probační a mediační služby byly úřadovny pro práci a mládež zřízené ministerstvy spravedlnosti a sociální péče, které se kupříkladu zabývaly zjišťováním příčin kriminality mladistvého, prováděly šetření jeho společenských poměrů, zajišťovaly odborná vyšetření jeho duševního a tělesného stavu, byly v kontaktu s odbornými pracovišti, školou, zaměstnavatelem a rodinou. Vypracovávaly pro potřeby soudu zprávy, zabezpečovaly výkon ochranného dohledu a pokud byl změněn v ochrannou výchovu, zabezpečovaly umístění mladistvých do státních vychovatelů a soukromých ústavů.

Za trestné činy označené tímto zákonem jako provinění, bylo možné mladistvého odsoudit k trestu odnětí svobody nepodmíněně, podmíněně, k peněžitému trestu sníženému

⁶¹ Československé trestní zákony 2. vydání Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946. Díl II , Vedlejší trestní zákony, str. 341 – 348.

na polovic s možností ho splácat, a nebo upustit od potrestání. Ve všech případech mohl soud nařídit ochranný dozor nebo ochrannou výchovu. Při upuštění od potrestání za trestnou činnost menšího významu, které se dopustil v nerozvážnosti, pod hospodářskou tísňí nebo vlivem jiné osoby a svedení, omluvitelnou neznalostí právních předpisů anebo při hrozbě nepatrného trestu byl soud oprávněn ponechat potrestání mladistvého na rodině nebo škole, případně mu sám dát důtku.

Oproti dospělým pachatelům bylo možné podmíněně odložit trest odnětí svobody uložený až na tři roky, na základě nových informací ho dodatečně vyslovit, ačkoli byl dříve uložen trest nepodmíněný, výjimečně jej ponechat v platnosti, prodloužit zkušební dobu a nařídit ochranný dozor nebo ochrannou výchovu. Ochranný dozor byl v případě potřeby prováděn ve vlastní rodině mladistvého, kterému mohla být zároveň uložena omezení způsobu jeho života. Pouze pokud výchova nebyla dostatečná, nařídil soud výchovu ochranou. Tato se vykonávala v jiné vhodné rodině nebo v ústavech a stejně jako dozor trvala, pokud to vyžadoval její účel, nejdéle však do dvaceti jedna let věku pachatele⁶².

5.2. PROBAČNÍ INSTITUTY ČESKOSLOVENSKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA V LETECH 1950 AŽ 1961

V období od 1. srpna 1950 do konce roku 1961 došlo v Československu za účinnosti trestního zákona, zákon č. 86/1950 Sb. a trestního řádu, zákon č. 87/1950 Sb. k výraznému zestření represivní funkce trestního práva a v převážné míře také k odstranění pozitivních prvků předchozího období. Zejména v důsledku zrušení zákona č. 48/1931 Sb., o trestním soudnictví nad mládeží byla opět veškerá ustanovení trestního práva týkající se mladistvých pachatelů začleněna zpět do trestního zákona a trestního řádu. Zrušeny byly

⁶² Československé trestní zákony. 2. vydání Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946. Díl II., Vedlejší trestní zákony, str. 518 – 533.

také úřadovny pro péči o mládež. Preferovat výchovný účel trestního řízení před represí u mladistvých tak umožňoval pouze institut upuštění od potrestání podle § 58 trestního zákona, zákon č. 86/1950 Sb. a jemu odpovídající možnost zastavení trestního stíhání podle § 230 trestního rádu, zákon č. 87/1950 Sb. V zásadě tato ustanovení odpovídala předchozímu zákonu, ale bez možnosti uložit v trestním řízení ochranný dozor. Chyběla zejména specializovaná státní instituce, která by koncentrovaně po celé řízení poskytovala soudu informace potřebné pro rozhodování o příčinách kriminality, sociálním prostředí mladistvého a později zajišťovala či sledovala výkon trestů a ochranné výchovy⁶³.

Obecně byl vyjádřen příklon k naplnění represivní funkce trestního práva například v § 17 trestního zákona, zákon č. 86/1950 Sb., ve kterém pod písmenem a) bylo jako hlavní účel trestu vymezeno zneškodnění nepřátele pracujícího lidu a teprve poté bylo uvedeno ustanovení o zabránění v dalším páchaní trestních činů pachatelem, či výchovné působení na pachatele a společnost. U alternativních trestů podmíněně odloženého trestu odnětí svobody, nápravného opatření a trestu peněžitého znal trestní zákon prvky probace pouze v případě podmíněného odsouzení k trestu odnětí svobody, při kterém podle § 25 odst. 2 zákona č. 86/1950 Sb. byl soud oprávněn uložit odsouzenému přiměřená omezení, aby vedl řádný život pracujícího člověka a zpravidla také, aby podle svých sil nahradil škodu způsobenou trestním činem. Podobná omezení mohl soud uložit podle § 34 odst. 2 zákona č. 86/1950 Sb. i při podmíněném propuštění z trestu odnětí svobody.

⁶³ Válková H.: *K 60. výročí čs. Zákona o trestním soudnictví nad mládeží a potřebným změnám v této oblasti*. Právo a zákonnost, 1991, č. 6, str. 358 – 363.

5.3. PROBAČNÍ INSTITUTY ČESKOSLOVENSKÉHO TRESTNÍHO PRÁVA V LETECH 1961 AŽ 1989

Období let 1962 až 1989, na jehož počátku nabyly účinnosti nový trestní zákon, zák. č. 140/1961 Sb. a trestní řád, zák. č. 141/1961 Sb. s sebou sice přineslo zmírnění trestní represe, na přelomu 60. a 70. let též první pokusy s cílem posílit sociálně výchovné prvky při práci s pachateli trestních činů, ale přesto s výjimkou kontroverzního institutu ochranného dohledu nebyla probace v trestním právu hmotném a trestním právu procesním vůbec definována.

V podstatě beze změn zůstala právní úprava vymezující podmínky pro uložení alternativních trestů – podmíněného odsouzení (§ 58 až § 60 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon) a peněžitého trestu (§ 53 a § 54 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon). Nově byly upraveny pouze podmínky pro ukládání nápravného opatření (§ 43 až § 45 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon), které mělo de facto podobu peněžitého trestu na splátky. Tento trest spočíval ve srážkách ze mzdy odsouzeného na dobu od dvou měsíců do jednoho roku a výše srážek činila deset až dvacet pět procent mzdy pachatele. Podobně jako u podmíněného odsouzení a podmíněného propuštění i v tomto případě mohl soud odsouzenému uložit po dobu trestu přiměřená omezení, aby vedl řádný život pracujícího člověka a nadto povinnost vykonávat práci méně odpovědnou a nebo práci na jiném pracovišti.

V § 24 a § 25 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon byly i u dospělého pachatele zařazeny instituty upuštění od potrestání. Tyto byly v podstatě ponechány v trestním zákoně až do současnosti. V prvním případě byla tato alternativa potrestání podmíněna menší nebezpečností činu pro společnost, lítostí pachatele a projevem jeho účinné lítosti. To vše za předpokladu, že vzhledem k povaze spáchaného trestného činu a dosavadnímu životu

pachatele bylo/lze důvodně předpokládat, že k jeho nápravě postačí již projednání věci před soudem, a nebo že soud přijme záruku nabídnutou společenskou organizací. Institut § 25 zákona č. 140/1961 Sb., trestní zákon přicházel v úvahu u pachatele, který se trestné činnosti dopustil ve stavu zmenšené příčetnosti, který si ani z nedbalosti nepřivodil požitím alkoholického nápoje nebo omamného prostředku a soud dospěl k závěru, že uložené ochranné léčení zajistí nápravu pachatele a ochranu společnosti lépe než trest. Nedostatkem této úpravy byla nemožnost ovlivnit proces resocializace některých pachatelů v období po právní moci rozsudku. Tato nedokonalost byla odstraněna až nedávným zařazením institutu podmíněného upuštění od potrestání podle § 26 trestního zákona.

Zvláštní forma probační činnosti nad recidivisty a pachateli závažné úmyslné trestné činnosti byla zavedena zákonem č. 44/1973 Sb., o ochranném dohledu, který byl zařazen mezi ochranná opatření s hlavním záměrem zvýšit ochranu společnosti před protispolečenskou činností osob zvlášť narušených, a až na druhém místě se záměrem přispět k dovršení nápravy odsouzených⁶⁴. Tomu odpovídal i fakt, že provádění výkonu ochranného dohledu, který se ukládal na jeden rok až tři léta obligatorně zvlášť nebezpečnému recidivistovi odsouzenému k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, fakultativně odsouzenému za úmyslný trestní čin nebo úmyslný přečin k nepodmíněnému trestu odnětí svobody za předpokladu, že vzhledem ke způsobu jeho dosavadního života a sociálnímu prostředí nelze očekávat, že by bez něho vedl řádný život, byl svěřen Vojenské bezpečnosti. Jeho ryze represivní funkce vystupuje do popředí v okamžiku, pokud si uvědomíme jeho obsah, spočívající v častém omezování osobní svobody odsouzených. Jedná se pouze o povinnost a omezení z nichž každý odsouzený, kterému byl ochranný dohled uložen, byl povinen sdělovat a případně i prokazovat potřebné údaje o způsobu a zdrojích své obživy, osobně se hlásit u dohledového orgánu ve lhůtách, které mu stanoví,

⁶⁴ Matys K., aj.: Trestní zákon: *Komentář II. Část zvláštní*. 2. vyd. Praha: Panorama 1980. Příloha III., str. 835 – 857.

trpět jeho vstup do svého obydlí a předem mu oznamovat vzdálení se z místa svého trvalého pobytu.

Soud mu mohl dále uložit zákaz návštěv určitých míst, podniků a shromáždění nebo povinnost pobývat v přikázaném místě nebo obvodě a nevzdalovat se z něj bez souhlasu dohledového orgánu. Ochranný dohled neobsahoval zákonné vymezení jeho pomocné role odsouzenému, způsob provádění jeho výkonu orgány Veřejné bezpečnosti nemohl být přezkoumáván soudy a zásady jednotného výkonu byly svěřeny Federálnímu ministerstvu vnitra (nařízení ministra vnitra ČSSR č. 33 Věstníku Federálního ministerstva vnitra 1973). Tím byly posíleny represivní funkce ochranného dohledu.

Pozitivním jevem tohoto období se staly některé aktivity, stojící mimo trestní řízení, jež vedly k posilování sociálně výchovných prvků při práci s pachateli trestné činnosti a k odstranění příčin porušování právních norem. Mají svůj původ ve spolupráci Národního výboru hlavního města Prahy a Výzkumného ústavu kriminologického při bývalé Generální prokuratuře z let 1968 až 1971. Při něm bylo zřízeno středisko postpenitenciální péče se záměrem ověřit účinné metody práce se společensky nepřizpůsobivými občany, včetně osob propuštěných z výkonu trestu. Vznikla profese sociálního kurátora, později kurátora pro mládež, v systému vězeňství byla zřizována místa sociálních pracovníků⁶⁵. Zákonem č. 121/1975 Sb., o sociálním zabezpečení byla péče o nepřizpůsobivé občany svěřena především národním výborům. Měla se týkat občanů po skončení protialkoholního léčení, po propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s cílem vytvářet jejich aktivní vztah k práci, aby vedli řádný způsob života atd. Pomoc spočívala v součinnosti při pracovním umístění, výchovné a poradenské péči, při ubytování, dalších službách, ve věcné pomoci či peněžitých přispěvcích. Zásadním nedostatkem se bohužel stalo jednostranné zaměření sociální péče na

⁶⁵ Doubravová D., Ouředníčková L., Štern P., aj.: *Příručka pro probaci a mediaci*. 1. vyd. Praha: SPJ 2001. Kapitola A2, Počátky a souvislosti vzniku probace a mediace v ČR, str. 1 – 5.

osoby odsouzených, kteří stojí až na konci celého řetězu negativních společenských procesů, nikoli hledání a řešení negativních příčin na samém počátku.

6. ALTERNATIVNÍ ZPŮSOBY ŘEŠENÍ TRESTNÍCH VĚCÍ PO ROCE 1989

Rok 1989 je zlomovou etapou také z hlediska vývoje trestního práva. Po revoluci, která vedla k pádu předchozího totalitního režimu, u nás došlo k nárůstu kriminality, zejména kriminality hospodářské a organizovaného zločinu. Do té doby platný i když často již uměle udržovaný hodnotový systém společnosti najednou přestal platit, vymizela do té doby všudypřítomná kontrola nad životem společnosti a občana, nad jeho prací, příjmy a pohybem. Reakce státu na trestnou činnost se soustředila především na represi, zatímco výchovné působení trestního řízení bylo nadále velmi omezené. Nově nabytou svobodu si část obyvatelstva zaměnila s anarchií. Otevření hranic, svoboda cestování a s tím spojená do té doby nevídaná migrace s sebou přinesly jako svou stinnou stránku pronikání zahraničních zločineckých struktur, větší možnost úniku před trestním postihem a internacionálizaci trestného činu.

V důsledku tohoto vývoje došlo k přetížení orgánů činných v trestním řízení a k často neúměrnému prodlužování trestního řízení. Jednou z cest řešení této situace byly novelizace trestních zákonů. První novelizace procesního i hmotného práva vyplývaly především z nutnosti očistit trestní kodexy od nedemokratických ustanovení a poskytnout obviněným garance jejich práv. Pozdější legislativní změny si již kladly za cíl především takovou úpravu trestního řízení, aby policie, státní zastupitelství a soudy nárůst kriminality zvládly, aby bylo řízení efektivnější a pružnější a rozhodnutí věcně správnější⁶⁶.

⁶⁶ Rizman S., Šámal P., Solotář A.: *K problematice zvláštních alternativních druhů tr. řízení*. Trestní Právo 12/1996.

6.1. VÝVOJ PO ROCE 1989 K PROBAČNÍ A MEDIAČNÍ SLUŽBĚ

V roce 1989 měly z alternativních trestů větší význam jen podmíněné odsouzení, nápravné opatření a peněžitý trest. Dále v § 24 trestního zákona bylo upraveno upuštění od potrestání. Mezi trestními sankcemi měl dominantní postavení trest odnětí svobody (nepodmíněný trest - 31,7% a podmíněně odložený trest - 28,9% v roce 1989), peněžitý trest byl v roce 1989 uložen jen v 15,5% případů⁶⁷. Dohled nad odsouzeným během zkušební doby podmíněného odsouzení byl pouze formální, zaměřený takřka výhradně na zjištění, zda odsouzený během zkušební doby nepáchal další trestnou činnost. Výchovné omezení na delikventa bylo tudíž značně omezené.

Jak jsem již zmínila výše, zákonem č. 44/1973 Sb., o ochranném dohledu byl sice do právního rádu včleněn nový typ ochranného opatření – ochranný dohled, ten se ovšem týkal pouze pachatelů závažné úmyslné trestné činnosti, kterým byly uloženy nepodmíněné tresty, a měl povahu pouze sankčního, nikoli též ochranného a pomocného opatření. Došlo proto k jeho zrušení.

V trestním řízení byl spatřován problém zejména v přípravném řízení, které bylo příliš formalizované a komplikované. Těžiště dokazování bylo soustředěno do stadia před podáním obžaloby, ne zcela jednoznačné vymezení role a odpovědnosti subjektů trestního řízení v jeho jednotlivých stádiích, zdlouhavost a těžkopádnost, to vše byly důvody pro zásadní koncepční změny v trestním řízení, a potažmo v celém odvětví trestního práva.

Již novela trestního zákona zákonem č. 175/1990 Sb. přinesla významný pokrok v depenalizaci a humanizaci trestního práva, kdy nepodmíněný trest odnětí svobody se měl

⁶⁷ Kalvodová V.: *Novely trestního zákona, změny v českém sankčním systému a princip soudcovské individualizace*. Právní obzor, 1998, č. 5, str. 439 – 443.

stát trestem okrajovým, tzv. ultima ratio trestního práva. V rámci ukládání trestů jednoznačně nabyla na významu a převažovalo podmíněné odsouzení, byl zaveden zcela nový trest obecně prospěšných prací. V oblasti sociální práce s pachateli trestné činnosti nadále působili sociální kurátoři, kurátoři pro mládež a sociální pracovníci v zařízeních vězeňského typu, kteří se zaměřovali primárně na recidivisty.

Postupně se začaly objevovat aktivity v oboru sociální práce v justici, které do určité míry ovlivnily další vývoj alternativního řešení trestních věcí. Jedním z prvních programů byl projekt „Mimosoudní alternativa pro delikventní mládež“, jež začal být realizován pracovníky Ústavu státu a práva ČSAV na jaře 1991, ve spolupráci s Městskou prokuraturou v Praze, oddělením péče o děti Magistrátního úřadu Praha a dalšími odborníky z oblasti sociální práce s mládeží. Projekt spočíval v řešení trestné činnosti uzavřením dohody o narovnání mezi poškozeným a delikventem, aniž by proběhlo soudní řízení⁶⁸. Dalším z programů byl projekt LATA (Laskavá alternativa pro adolescenty), Nadace Horní Palaty. Program začal fungovat z iniciativy kolektivu kolem Ph.Dr. Oldřicha Matouška v roce 1993. Cílem tohoto programu bylo pomocí mladistvému změnit způsob života a vyvarovat se do budoucna konfliktního řešení situací⁶⁹. Takové a jiné podobné experimenty, spolu se zahraničními zkušenostmi a diskusemi na domácí půdě přispěly k postupnému rozšiřování škály alternativního řešení trestních věcí (podmíněné zastavení trestního stíhání - 1993, narovnání – 1995, obecně prospěšné práce – 1995, podmíněné odsouzení s dohledem – 1997, upuštění od potrestání s dohledem 1997).

K dalším významným změnám došlo v institucionální oblasti sociální práce v justici. Mezníkem bylo založení „Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici“

⁶⁸ Válková H., Voňková J.: *Ambulantní sankce jako alternativy trestu odňatí svobody: současné české možnosti, limity a první zkušenosť*. České vězeňství, 1993, č. 3, str. 19 – 21.

⁶⁹ Chlupová J.: *Opatření před odsouzením narovnání, LATA*. České vězeňství, 1993, č. 3, str. 13.

v Praze roku 1994, které vypracovalo projekty: „Soudní pomoc“, „Mimosoudní vyjednávání – narovnání“ a „Probace“. Ty byly následně předloženy Ministerstvu spravedlnosti České Republiky. Ačkoli nebyly přijaty, staly se zdrojem inspirace pro pozdější legislativní změny⁷⁰. V červnu roku 1995 bylo přijato usnesení vlády č. 341. Ministerstvu spravedlnosti bylo uloženo ověření možnosti a zmapování podmínek pro zavedení systému probace v České republice, včetně zavedení funkce probačních úředníků v rámci systému trestní justice. K 1. lednu 1996 byla u většiny okresních soudů zřízena místa probačních úředníků.

Faktem je, že probačními úředníky se stali většinou odborní pracovníci soudů, kteří vedle úkolů probačního úředníka plnili i jiné funkční úkoly, zaměřovali se zejména na administrativně technické činnosti. Kvalifikovanou probaci a mediaci tudíž nevykonávali. Řídkými výjimkami byly na tato místa dosazovaní pracovníci s vysokoškolským vzděláním v oborech tzv. pomocných disciplín (např. sociální práce, psychologie apod.) nebo práva. Tito probační úředníci se pak při výkonu své funkce soustředili pouze na zprostředkování alternativního řešení sporů, na posílení výchovného a preventivního účinku zacházení s pachateli trestních činů.

Při zpětném posouzení je třeba vytknout takovému celoplošnému zavedení míst probačních pracovníků do trestního soudnictví některé nedostatky, jež vedly u tehdejšího modelu k malé efektivitě a z pohledu dlouhodobé perspektivy k jeho nevhodnosti. První výtažek směřuje k obsazování funkcí probačních úředníků pro tuto činnost nedostatečně kvalifikovanými pracovníky, kteří plnili primárně jiné funkční úkony. V důsledku toho se soustředili na administrativně technickou stránku věci (zajišťování výkonu obecně prospěšných prací, příprava podkladů pro rozhodování soudu), kdy mediace či probace nebyla prováděna v patřičném rozsahu a na dostatečně odborné úrovni. Nejednotná praxe

⁷⁰ Doubravová D., Ouředníčková L., Štern P., aj.: *Příručka pro probaci a mediaci*. 1. vydání Praha: SPJ 2001. Kapitola A2, Počátky a souvislosti vzniku probace a mediace v ČR, str. 1 – 5.

výkonu probačních a mediačních činností, nedostatek koncepčnosti a nejasné priority trestní politiky jsou jen některé z dalších výtek. Probační úředníci působili prakticky jen v řízení před soudem, přičemž právě přípravné řízení nabízelo široké uplatnění odklonů od standardního trestního řízení.

Přes tyto všechny nedostatky přinesly získané zkušenosti cenné podněty pro přípravu zákona č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, která byla zřízena k 1. lednu 2001. Těžiště její činnosti se stále orientovalo na vykonávací řízení (16 813 věcí ve vykonávacím řízení, oproti 2 401 věcí z přípravného řízení). V přípravném řízení se Probační a mediační služba nejčastěji podílela na přípravě podkladů pro realizaci odklonů (podmíněné zastavení trestního stíhání – 1 399, narovnání – 134), také se ale podílela na přípravě podkladů o osobě obviněného pro rozhodování orgánů činných v trestním řízení (soudní pomoc – 282) a pracovala s obviněnými ve vazbě. Svým rozsahem nejvýznamnější podíl úkonů Probační a mediační služby činí zabezpečování výkonu trestu obecně prospěšných prací, dále realizace probačního dohledu u podmíněně odsouzených, kontrola plnění přiměřených omezení a podmínek uložených v rámci podmíněného odsouzení. Dalším okruhem činnosti Probační a mediační služby je provádění administrativních úkonů. Ve výkonu činnosti probace a mediace lze i dnes stále ještě rozpoznat významné rozdíly v rámci jednotlivých krajů, což je zapříčiněno také potížemi při personálním obsazování jednotlivých středisek, jak vyplývá z konzultací vedených s jednotlivými zaměstnanci Probační a mediační služby.

6.2. SYSTÉM ALTERNATIVNÍHO ŘEŠENÍ TRESTNÍCH VĚCÍ V DNEŠNÍM ČESKÉM TRESTNÍM PRÁVU

Aktivity směřující k alternativnímu řešení trestních věcí probíhají v České Republice ve dvou rovinách; z tohoto hlediska můžeme v našem právním rádu a právní teorii

rozeznávat jednak alternativy v oblasti trestního práva, jednak alternativní postupy směřující k řešení trestních věcí realizované mimo systém trestního práva.

Alternativami v oblasti trestního práva rozumíme alternativy podle trestního práva hmotného a trestního práva procesního, jde o alternativy uvnitř systému trestního práva. V jejich rámci pak lze vymezit hmotněprávní a procesní alternativy. Mezi hmotněprávní alternativy patří alternativní tresty a alternativy k potrestání. V nejobecnější rovině jsou alternativními tresty všechny tresty nespojené s bezprostředním odnětím svobody, fakticky však lze mezi ně zařadit především tresty vykonávané ve společenství (tzv. komunitní sankce, v našich podmínkách trest obecně prospěšných prací a podmíněné odsouzení doplněné vhodně stanovenými přiměřenými povinnostmi nebo přiměřenými omezeními), tresty s probačními prvky (zejména podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem), peněžitý trest (případně spojený s určitými přiměřenými povinnostmi a přiměřenými omezeními); spíše výjimečně pak další tresty (např. samostatně uložený trest zákazu činnosti nebo cizinci uložený trest vyhoštění)⁷¹.

Hmotněprávními alternativami k potrestání jsou upuštění od potrestání a podmíněné upuštění od potrestání s dohledem. Ačkoli v těchto případech není uložen trest, jde o specifickou reakci na trestný čin se sankčními prvky.

Procesními alternativami ke standardnímu trestnímu řízení, tzv. odklony v trestním řízení (diversion), jsou podle naší právní úpravy zejména řízení o schválení narovnání, o podmíněném zastavení trestního stíhání a o vydání trestního příkazu. Zatímco první dvě z těchto alternativ předpokládají zapojení stran do řešení trestní věci a nejsou spojeny s uložením trestu, byť určitou formu postihu v sobě také obsahují, poslední představuje

⁷¹ Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C.H.Beck, Praha, 2000, Systém alternativního řešení trestních věcí, Východiska alternativního řešení, str. 16

zkrácené písemné řízení bez provedení hlavního líčení a bez součinnosti stran. Samotný trestní příkaz má účinky odsuzujícího rozsudku a vždy jím musí být uložen trest (at' už spojený s odnětím svobody či nikoli), není tedy alternativou k potrestání.

Mezi alternativní postupy směřující k řešení trestních věcí realizované mimo systém trestního práva patří zejména mediace a ujednání v rámci ní dosažená. Jak jsem již uvedla výše, je mediace zvláštní neprocesní formou alternativního řešení trestních věcí, jejíž výsledky se mohou promítнуть do rozhodnutí ve věci, ale sama jako taková není právem upravena. V průběhu samotné mediace neprobíhá dokazování v trestněprávním slova smyslu a skutečnosti, které vyjdou najevo z vyjádření osob na ní zúčastněných, nelze použít jako důkaz v standardním trestním řízení. Předmětem řešení konfliktních stavů v rámci mediace zároveň nemůže být to, co patří do sféry trestního práva hmotného, tedy především rozhodování otázky viny a trestu.

Co je ovšem podstatné, výsledky mediace mohou být významné pro úvahu soudu o druhu a výměře trestu, resp. o alternativě k němu. Dojde-li totiž v rámci mediace k dosažení dohody o vypořádání vzájemných vztahů mezi obviněným a poškozeným, včetně odčinění újmy způsobené trestním činem, může tím být současně splněna jedna z podmínek pro uplatnění procesních alternativ k potrestání.

V souvislosti s uplatněním a výkonem alternativních trestů a alternativ k potrestání v trestním řízení se jako další specifická metoda řešení problémů spojených se stíhaným trestním činem a osobou jeho pachatele využívá probace, spojující v sobě prvky pomoci, psychosociálního vedení a pozitivní motivace pachatele s nezbytnou mírou kontroly jeho chování. Využití probace je ovšem na rozdíl mediace z větší části součástí standardního výkonu soudních rozhodnutí a jako takové se opírá o autoritu státu. Totéž platí o případných

dílčích aktivitách probačního úředníka v předrozsudkové fázi řízení, např. při zpracování zpráv o sociálních poměrech obviněného.

Hovoříme-li tedy o mediaci v trestní justici, je třeba ji odlišovat od odklonů v trestním řízení. Samotná mediace je neprocesním způsobem alternativního řešení trestních věcí, prostřednictvím kterého lze urovnat konflikt spojený s trestním činem a jeho důsledky v rovině morální, etické a sociální. Tím zároveň může vytvořit podmínky pro jeho řešení v rovině trestněprávní. Naproti tomu pod odkly v trestním řízení rozumíme zvláštní způsoby trestního řízení, alternativní ve vztahu k standardnímu projednání věci v hlavním líčení. V další kapitole se budu detailně zabývat právě těmito odkly v trestním řízení, které upravuje zák. č. 141/1961 Sb. o trestním řízení soudním (trestní řád).

6.3. ODKLONY OD STANDARDNÍHO TRESTNÍHO ŘÍZENÍ

Alternativní způsoby trestního řízení, tzv. odkly (diversions) umožňují vyřídit věc specifickým postupem mimo hlavní soudní řízení. Institut podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání se tak stal novou alternativou k tradičnímu trestnímu soudnictví, jejímž smyslem je racionalizace systému justice. Díky nim mělo být dosaženo výrazného zjednodušení, účelného odformalizování a zrychlení celého trestního řízení.

Tyto instituty jsou instituty procesní, nikoliv hmotněprávní, jsou považovány za zvláštní způsoby řízení a trestní právo hmotné je nikde nezmiňuje, i když má při jejich aplikaci významnou roli tím, že sankce v trestním právu hmotném je rozhodující pro to, zdali je možno tyto zvláštní způsoby řízení použít.

Podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání patří k relativně novým institutům našeho trestního řízení. Jsou upraveny v hlavě dvacáté trestního řádu jako zvláštní

způsoby řízení, jako odchylky od obecného způsobu úpravy trestního řízení vedle řízení ve věcech mladistvých, řízení proti uprchlému, řízení před samosoudcem (§ 290 - § 314g) a po novele trestního řádu, provedené s účinností od 1.1.2002 zákonem č. 265/2001 Sb., též vedle řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu (§ 314 h - § 314 k)⁷².

Podmíněné zastavení trestního stíhání bylo zavedeno novelou zák. č. 292/1993 Sb., jakožto zvláštní forma patrně mezitímního rozhodnutí, jež nemá ani charakter a účinky odsuzujícího rozsudku, ani (v první fázi) charakter a účinky definitivního zastavení trestního stíhání. Druhý z institutů byl uzákoněn s účinností od 1.9.1995 novelou provedenou zákonem č. 152/1995 Sb. Tento nový institut trestního řádu měl sloužit k rychlejšímu, méně formálnímu, přesto však účinnějšímu postihu méně závažné kriminality. Novela trestního řádu z roku 2001 přinesla kromě jiného významnou změnu v tom, že o schválení narovnání a následném zastavení trestního stíhání obviněného může nadále v přípravném řízení rozhodnout státní zástupce, aniž by k tomuto procesnímu postupu potřeboval schválení soudu. V obou případech se jedná o tzv. odklony v trestním řízení – o alternativy k standardním postupům, jejichž smyslem je racionalizace systému trestní justice⁷³. Trestní řízení tak nedospěje do svého typického konce, do odsuzujícího rozsudku, ale na cestě k němu se „odkloní“ jinam.

Také z důvodu výraznějšího zjednodušení, účelného odformalizování a zrychlení trestního řízení, bylo mimo jiné rozšířeno řízení před samosoudcem, opětovně byl zaveden trestní příkaz a zcela nově tedy i výše již zmíněné podmíněné zastavení trestního stíhání a narovnání.

⁷² Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo procesní*, 5. aktualizované vydání, Linde, Praha, a.s. 2007, str. 646 - 647.

⁷³ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo procesní*, 5. aktualizované vydání, Linde, Praha, a.s. 2007, str. 646 - 647.

Celá tato strategie se opírá o koncept restorativní justice a vychází z toho, že předpokladem účinnosti zvolené reakce na spáchání trestného činu není nezbytně její přísnost. Lítost projevená obviněným, odčinění jím způsobené újmy a realizace dalších kroků potřebných k urovnání dalších kroků potřebných k urovnání jeho vztahů s jinými osobami je totiž z hlediska společenského zájmu zpravidla přínosnější a užitečnější než působení abstraktního trestu⁷⁴.

Využití odklonů v našem právním řádu umožňuje diferenciaci procesních forem řešení trestné činnosti. V trestních věcech skončených tímto způsobem není vydáno rozhodnutí o vině a trestu v standardním hlavním líčení a nedochází tudíž k odsouzení obviněného. Filozofie tohoto postupu se zakládá na názoru, že k naplnění smyslu trestní spravedlnosti není nutné v každém jednotlivém případě provedení formálního trestního řízení končícího výrokem o vině a trestu. Trestnost zakázaného chování zůstává zachována a využití možnosti odklonu nevylučuje provedení řádného trestního řízení v případě, že se v rámci něho nepodaří dosáhnout vhodného společensky přijatelného řešení.

Odklony také snižují zatížení justičních orgánů v oblasti drobné kriminality a umožňují soustředit jejich aktivity na závažnou trestnou činnost. Dále zlevňují výkon trestní spravedlnosti. Naše i zahraniční zkušenosti dokládají, že recidiva trestné činnosti není závislá na tom, zda je užíváno represivní nebo mírné trestní politiky⁷⁵.

Trestní příkaz byl znova zaveden v roce 1993, jde však o institut známý i z předchozích procesních úprav. Samosoudce jej může bez projednání věci v hlavním líčení vydat, jestliže skutkový stav je opatřenými důkazy spolehlivě prokázán a je na místě uznat

⁷⁴ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: *Kurz trestního práva. Trestní právo procesní*. C.H.Beck, Praha 1999, str. 455.

⁷⁵ Rizman, S., Solotář, A., Šámal, P.: *K problematice alternativních trestů*. Trestní právo č. 7-8/1997, s. V. – VI.

vinu obviněného a uložit mu trest. Trestní příkaz má účinky odsuzujícího rozsudku (§ 314e odst. 5 TrŘ) a podmínky jeho vydání jsou stanoveny tak, že jím nelze upustit od potrestání ani rozhodnout o zastavení trestního stíhání, o podmíněném zastavení trestního stíhání a o schválení narovnání. Proto nepatří mezi alternativy k potrestání. Z hlediska uplatnění alternativních trestů má stejnou povahu jako rozsudek vynesený po provedení dokazování v hlavním líčení⁷⁶.

7. PODMÍNĚNÉ ZASTAVENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ A NAROVNÁNÍ

7.1. INSTITUT PODMÍNĚNÉHO ZASTAVENÍ TRESTNÍHO STÍHÁNÍ

Smysl podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 307 a § 308 trestního řádu) je spatřován dle důvodové zprávy k vládnímu návrhu novely trestního řádu v ušetření práce orgánům činným v trestním řízení. Nebudou zbytečně provádět celé trestní řízení tam, kde lze jeho účelu dosáhnout jednodušším způsobem. Podmíněné zastavení trestního stíhání má podle uvedené důvodové zprávy povahu mezitímního rozhodnutí a nelze je vykládat jako rozhodnutí o vině. Jeho podstatou je dočasné zastavení trestního stíhání s tím, že vyhoví-li obviněný stanoveným podmínkám po určitou zkušební dobu, bude jeho trestní stíhání zastaveno definitivně.

V řízení o podmíněném zastavení trestního stíhání se nerozhoduje o tom, zda obviněný trestný čin spáchal nebo nespáchal, a neukládá se žádný trest⁷⁷. Jde o jakýsi „odklad“ konečného rozhodnutí. Zákonným předpokladem pro podmíněné zastavení

⁷⁶ Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C.H.Beck, Praha, 2000, Alternativní způsoby trestního řízení, Úvodní výklad, str. 34.

⁷⁷ Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C.H.Beck, Praha, 2000, Systém alternativního řešení trestních věcí, Východiska alternativního řešení, str. 39

trestního stíhání není úplné a nepochybné prokázání viny obviněného, jako je tomu v případě odsuzujícího rozsudku, ale důvodné podezření ze spáchání trestného činu, odpovídající stadiu trestního stíhání, v němž se věc nachází – srov. č. 3 Tz 120/2000 rozh. Nejvyššího soudu.

Podle § 307 odst. 1 trestního řádu *a)* v řízení o trestném činu, na který zákon stanoví trest odňtí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, může se souhlasem obviněného soud a v přípravném řízení státní zástupce podmíněně zastavit trestní stíhání, jestliže *b)* obviněný se k trestnému činu doznal, *c)* nahradil škodu, pokud byla činem způsobena, nebo s poškozeným o její náhradě uzavřel dohodu a nebo učinil jiná vhodná opatření k její náhradě a *d)* vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze důvodně takové rozhodnutí považovat za dostačující.

Rozhodnutí vydává v přípravném řízení státní zástupce a v řízení před soudem soud (s ohledem na ust. § 314a odst. 1 trestního řádu bude zpravidla rozhodovat samosoudce)⁷⁸. Podmíněně zastavit trestní stíhání podle § 307 odst. 1 trestního řádu může i samosoudce v rámci přezkoumání obžaloby podle § 314c trestního řádu – srov. č. 11/1995 Sb. rozh. tr. Dále lze podmíněně zastavit trestní stíhání i v řízení o trestném činu, kterým nebyla způsobena škoda, o níž by bylo možno rozhodovat v trestním řízení, a tedy nepřipadá v úvahu postup obviněného směřující k náhradě škody předpokládaný v ustanovení § 307 odst. 1 písm. *b)* trestního řádu - srov. č. 47/1996 Sb. rozh. tr.

Tento způsob řízení není podmíněn návrhem. Podmíněné zastavení trestního řízení může navrhnout kterákoli ze stran trestního řízení (§ 12 odst. 6 trestního řádu), jiná osoba (např. mediátor, probační úředník, orgán sociálně-právní ochrany dětí, zájmové sdružení

⁷⁸ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo procesní*, 5. aktualizované vydání, Linde, Praha, a.s. 2007, Podmíněné zastavení trestního stíhání, str. 659.

občanů), nebo soud či státní zástupce mohou rozhodnout z vlastního podnětu. Jestliže soud, a nebo v přípravném řízení státní zástupce návrh neakceptuje, negativní rozhodnutí nevydává, v trestním stíhání nadále pokračuje. Zákon ani nepožaduje, aby bylo nevhovění návrhu formálně zdůvodněno. Ani obviněný tedy nemá právní nárok domáhat se rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání; může soudu takový způsob vyřízení věci jen navrhnut. Obviněný má ze zákona právo na řádný proces, nikoliv však právo na to, aby věc byla vyřízena odklonem od takového procesu, jímž je mimo jiné podmíněné zastavení trestního stíhání – srov. NS 347/2004 - 5 Tdo a NS 426/2004 - 11/Tdo.

Rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání má formu usnesení (srov. § 119 odst. 1, § 134 trestního řádu), které musí kromě obecných náležitostí obsahovat i popis skutku, pro který se trestní stíhání vede (srov. § 120 odst. 3 trestního řádu), a jeho právní kvalifikaci. V rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání se stanoví zkušební doba na šest měsíců až dva roky. Zkušební doba počíná právní mocí rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání (§ 307 odst. 2 trestního řádu).

Soud prvního stupně může rozhodnutí učinit již ve veřejném zasedání, popř. v neverejném zasedání, v rámci předběžného projednání obžaloby (srov. § 188 odst. 1 písm. f, § 314c odst. 1 věta první – samosoudce však obžalobu předběžně neprojednává), v hlavním líčení (srov. § 223a odst. 1), mimo něj (srov. § 231 odst. 1) nebo ve zjednodušeném řízení konaném v návrhu na potrestání (srov. § 314b). Soud druhého stupně nemůže o podmíněném zastavení trestního stíhání sám rozhodnout, a to ani v rámci řízení o odvolání nebo o stížnosti (srov. § 257 odst. 1 písm. c) a O 406/2004⁷⁹ – zhodnocení věci z hledisek vymezených § 307 odst. 1 trestního řádu a posouzení toho, zda byly v daném případě naplněny předpoklady pro podmíněné zastavení trestního stíhání, je po podání obžaloby a návrhu na potrestání výlučně v kompetenci soudu prvního stupně. Pokud ten

⁷⁹ Šámal, P. a kol.: *Trestní řád. Komentář – díl II* 5. vydání, C.H.Beck, 2005, k § 307 str. 2238 – 2245.

dospěje k závěru, že nejsou splněny podmínky pro toto řešení věci, není odvolací soud oprávněn tento jeho závěr jakkoli přehodnocovat. Trestní řád totiž odvolacímu soudu s ohledem na fakultativní povahu tohoto odklonu od standardního řízení nedává oprávnění zrušit napadený rozsudek pouze z toho důvodu, že soud prvního stupně nevyužil možnosti podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 258 a § 259 trestního řádu). Z logiky věci pak vyplývá, že mu nemůže náležet ani právo uložit soudu prvního stupně, aby o podmíněném zastavení trestního stíhání po vrácení věci nově rozhodl, a to ani tehdy ne, když sám shledá splnění všech předpokladů pro toto řešení trestní věci - srov. O 406/2004.

Obviněnému, který uzavřel s poškozeným dohodu o způsobu náhrady škody, se v rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání uloží, aby škodu v průběhu zkušební doby nahradil. Obviněnému lze též uložit, aby ve zkušební době dodržoval přiměřená omezení směřující k tomu, aby vedl řádný život (§ 307 odst. 3, 4 trestního řádu). Omezení mohou mít formu zákazů určitého chování (například zákaz požívat alkoholické nápoje) nebo formu příkazů ke konání (například řádně platit výživné apod.). Naopak jako přiměřené omezení ve smyslu § 307 odst. 4 trestního řádu nelze obviněnému uložit zákaz řídit motorová vozidla v průběhu zkušební doby podmíněného zastavení trestního stíhání. Takový postup by vedl k nepřípustnému nahrazování trestu, konkrétně trestu zákazu činnosti, který je zcela odlišným právním institutem trestního práva hmotného s jinými podmínkami pro jeho ukládání vázanými na odsouzení pachatele trestného činu a s jinak vymezeným účelem (srov. č. 6/1999 Sb. rozh. tr.).

Proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání mohou obviněný a poškozený podat stížnost, jež má odkladný účinek. Rozhodne-li o podmíněném zastavení trestního stíhání soud, má toto právo též státní zástupce. Ovšem nesouhlas poškozeného s podmíněným zastavením trestního stíhání vycházející z jeho přesvědčení, že nebyl v plném rozsahu odškodněn (např. proto, že mu nebyla ze zákonného pojištění odpovědnost za

škodu způsobenou provozem motorového vozidla uhradena plná cena opravy jeho vozidla), není překážkou v postupu podle § 307 odst. 1 trestního řádu, jsou-li splněny všechny podmínky tohoto ustanovení a orgán činný v trestním řízení důvodně pokládá opatření, která učinil obviněný k náhradě škody, za dostačující (srov. č. 51/1998 Sb. rozh. tr.).

Jestliže obviněný v průběhu zkušební doby vedl řádný život, splnil povinnost nahradit způsobenou škodu a vyhověl i dalším uloženým omezením, rozhodne orgán, jenž trestní stíhání v prvním stupni podmíněně zastavil, že se osvědčil. Jinak rozhodne, že se v trestním stíhání pokračuje (§ 308 odst. 1 trestního řádu). Ovšem důvodem pro rozhodnutí o pokračování v trestním stíhání obviněného podle § 308 odst. 1 trestního řádu nemůže být neplnění dohody o náhradě škody, na kterém nenese obviněný vinu – srov. č. 20/2001 Sb. rozh. tr. Rozhoduje – li soud o podmíněném zastavení trestního stíhání obviněného za situace, kdy obviněný uzavřel s poškozeným dohodu o způsobu náhrady škody, musí obviněnému podle § 307 odst. 3 trestního řádu obligatorně uložit, aby škodu v průběhu zkušební doby uhradil. Jestliže taková dohoda obsahuje ustanovení o splátkách dluhu, pak by zkušební doba stanovená podle § 307 odst. 2 trestního řádu zpravidla neměla být kratší, než je termín poslední splátky – srov. č. O 214/2002.

Jestliže do jednoho roku od uplynutí zkušební doby nebylo učiněno rozhodnutí podle odstavce 1, aniž na tom měl obviněný vinu, má se za to, že se osvědčil (§ 308 odst. 2 trestního řádu). Právní mocí rozhodnutí o tom, že se obviněný osvědčil, či uplynutím lhůty uvedené v odst. 2, nastávají účinky zastavení trestního stíhání, vzniká překážka rei iudicatae (§ 11 odst. 1 písm. f) trestního řádu)⁸⁰. Pokračovat v trestním stíhání obviněného pro týž skutek je možné jen v případě zrušení rozhodnutí o zastavení trestního stíhání v řízení o

⁸⁰ Rizman S., Šámal P., Solotář A.: *K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení*. Trestní Právo 1/1997.

dovolání (§ 265a), o stížnosti pro porušení zákona (§ 266 a násl.), a nebo v řízení o obnově (§ 277 a násl.).

Doznaní obviněného musí být učiněno v rámci jeho výslechu a v souladu se všemi procesními předpisy zachyceno v takové podobě, aby bylo v řízení před soudem použitelné jako důkaz (srov. č. 6/1996 Sb. rozh. tr.). Po obsahové stránce se musí doznaní obviněného k trestnému činu ve smyslu § 307 odst. 1 písm. a) trestního řádu vztahovat na celý skutek. Doznaní musí zahrnovat všechny skutkové okolnosti naplňující zákonné znaky stíhaného trestného činu, tedy i zavinění ve formě úmyslu či nedbalosti a protiprávnost. Na tom nic nemůže změnit ani skutečnost, že obviněný s podmíněným zastavením trestního stíhání souhlasí (srov. č. 45/1995 Sb. rozh. tr.). Za doznaní obviněného ve smyslu § 307 odst. 1 písm. a) trestního řádu lze považovat i výpověď obviněného, ve které dozna skutečnosti umožňující závěr o tom, že se trestného činu dopustil, aniž by výslovně uvedl, že se cítí vinen určitým činem – srov. č. 57/2006 Sb. rozh. tr. Naopak za doznaní obžalovaného k činu nelze považovat takovou jeho výpověď, která obsahuje popis skutku zahrnující okolnosti, které by vylučovaly protiprávnost činu, např. že jednal v nutné obraně podle § 13 trestního zákona - srov. č. 3/2005 Sb. rozh. tr.

Souhlas obviněného je další podmínkou podmíněného zastavení trestního stíhání. Touto podmínkou se sleduje, aby obviněný mohl dosáhnout standardního průběhu trestního stíhání a v jeho rámci i prokázání své neviny a aby se případně nemusel zavazovat k náhradě škody. Souhlas je osobním projevem obviněného a obsahově může být projeven jakýmkoli způsobem nevzbuzujícím pochybnosti o tom, že obviněný souhlasí s podmíněným zastavením trestního stíhání, které je proti němu vedeno. Zákon nevyžaduje ani žádnou zvláštní formu souhlasu, proto se zde uplatní obecné ustanovení o možnosti učinit podání písemně, ústně do protokolu, telegraficky, telefaxem nebo dálnopisem (§ 59 odst. 1 věta

druhá trestního řádu). Samotný souhlas nenahrazuje doznání obviněného, které je samostatnou podmínkou.

Pochybnosti v praxi vyvolávaly případy, kdy jednotlivé kroky ke splnění předpokladů pro podmíněné zastavení trestního stíhání obviněného činil jeho jménem obhájce. Ustanovení § 307 trestního řádu nepřipouští jiný výklad než ten, že i v případě kdy podmíněné zastavení trestního stíhání navrhne obhájce obviněného, je třeba vyžádat si výslovný souhlas obviněného, jestliže ho v písemné formě nepředložil již obhájce (srov. č. 31/1994 Sb. rozh. tr.). Souhlas obviněného musí být učiněn způsobem nevzbuzujícím pochybnosti⁸¹; což znamená, že souhlas musí být jednoznačný, výslovný, naopak nemůže být ničím podmiňován, a z povahy jeho jednoznačnosti také vyplývá, že nemůže být odvolán a poté znova udělen (rozh. č. 4 Tz 84/2003).

Jiný názor zastávají autoři odborné publikace *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*⁸². Zde se autoři domnívají, že ačkoli zákon výslovně tuto otázku neřeší, může obviněný vzít svůj dříve již udělený souhlas zpět. „*S ohledem na to, že obviněný má zásadně právo na spravedlivý proces (čl. 36 odst. 1 LZPS, čl. 6 odst. 1 ÚOchrLP), a tedy i na dosažení standardního průběhu trestního řízení, je třeba připustit možnost, že je též oprávněn ke zpětvzetí svého souhlasu s podmíněným zastavením trestního stíhání, a to až do doby, než případně soud druhého stupně začne vyhlašovat své rozhodnutí o podaném opravném prostředku.*“

Podmínka ustanovení § 307 odst. 1 písm. b) trestního řádu o podmíněném zastavení trestního stíhání záležející v náhradě škody způsobené trestním činem, uzavření dohody o

⁸¹ Rizman S., Šámal P., Solotář A.: *K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení*. Trestní Právo 1/ 1997.

⁸² Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C.H.Beck, Praha, 2000, Alternativní způsoby trestního řízení, Podmíněné zastavení trestního stíhání, str. 57.

její náhradě, nebo v učinění jiného potřebného opatření k její náhradě, musí být splněna u všech poškozených ve smyslu § 43 odst. 2 trestního řádu (rozh. č. 2 To 89/1995). Na druhou stranu nesouhlas poškozeného s podmíněným zastavením trestního stíhání vycházející z jeho přesvědčení, že nebyl v plném rozsahu odškodněn (např. proto, že mu nebyla ze zákonného pojištění odpovědnost za škodu způsobenou provozem motorového vozidla uhrazena plná cena opravy jeho vozidla), není překážkou v postupu podle § 307 odst. 1 trestního řádu, jsou-li splněny všechny podmínky tohoto ustanovení a orgán činný v trestním řízení důvodně pokládá opatření, která učinil obviněný k náhradě škody, za dostačující (srov. č. 51/1998 Sb. rozh. tr.). Ve věci, kde je poškozeným osoba, která dosud nedosáhla zletilosti, je nutno mít na zřeteli, že za poškozeného vykonává práva týkající se uplatnění náhrady škody jeho zákonný zástupce – srov. O 316/2003.

Další z podmínek pro podmíněné zastavení trestního stíhání je, že obviněný je v souvislosti se škodami způsobenými trestným činem beze zbytku finančně vypořádán s poškozeným, případně spolu uzavřou dohodu o vyrovnání svých závazků nebo obviněný učiní jiná dostatečná opatření k uhrazení způsobené škody. To platí i o škodě, která není znakem skutkové podstaty trestného činu. Obviněný se může například obrátit na pojišťovnu a zajistit, aby z titulu pojistného plnění škodu poškozenému uhradila. Jiným potřebným opatřením k náhradě škody, jak předpokládá § 307 odst. 1 písm. b) trestního řádu, je například uzavření dohody se zaměstnavatelem o srážkách ze mzdy, došlo-li k trestnému činu při plnění pracovních úkolů.

Za jiné opatření učiněné k náhradě škody ve smyslu § 307 odst. 1 písm. b) trestního řádu lze považovat také uložení prostředků na náhradu škody ve prospěch poškozeného do úschovy soudu – srov. č. 20/1995 Sb. rozh. tr. Jestliže totiž poškozený odmítne nejen plnění náhrady škody ze strany obviněného, ale i uzavření dohody o její náhradě, případně se zdržuje na neznámém místě, ani tehdy není aplikace § 307 trestního řádu vyloučena.

V takovém případě finanční částku, jež odpovídá zjištěné výši škody, lze složit do soudní úschovy (§ 80 odst. 1 trestního řádu, § 352 o.s.ř. a § 105 odst. 2 vyhlášky číslo 37/1992 Sb., o jednací řádu pro okresní a krajské soudy). Jestliže obviněný škodu doposud neuhradil, lze se s přihlédnutím ke všem okolnostem případu spokojit s uzavřením dohody o její náhradě s poškozeným.

Pouhý slib obviněného daný orgánům přípravného řízení, že nahradí celou škodu způsobenou majetkovou trestnou činností, nelze považovat za jiné potřebné opatření k náhradě škody - srov. č. 27/1997 Sb. rozh. tr. Tvrzení obviněného, že s poškozeným uzavřel dohodu o náhradě škody, je nutné ověřit dalšími důkazy – srov. č. 31/1994 Sb. rozh. tr. Podmínky pro podmíněné zastavení trestního stíhání nejsou splněny ani tehdy, jestliže obžalovaný prohlásí v hlavním líčení v nepřítomnosti poškozeného, že je ochoten uhradit škodu v určité výši – srov. č. 3/2005 Sb. rozh. tr.

Ovšem lze-li důvodně považovat rozhodnutí podle § 307 trestního řádu za dostačující, není vyloučen postup podle oddílu třetího hlavy devatenácté trestního řádu tehdy, jestliže trestným činem nebyla způsobena škoda, o níž by bylo možno rozhodovat v trestním řízení, a tedy nepřipadá v úvahu postup obviněného směřující k náhradě škody předpokládaný zákonem (srov. č. 47/1996 Sb. rozh. tr.).

Okolnosti případu, které jsou hodné zvláštního zřetele představují takové skutečnosti, které se nevztahují k osobě obviněného jako pachatele trestného činu, ale charakterizují spáchaný trestný čin samotný, jeho společenskou závažnost a vliv na ostatní členy společnosti. Při zjišťování těchto rozhodujících okolností hrají významnou roli mediátoři a probační úředníci probační a mediační služby. V každém jednotlivém případě je třeba zvážit všechny okolnosti významné z hlediska naplnění účelu trestního zákona. Povaha institutu podmíněného zastavení trestního stíhání jako alternativního způsobu řízení a řešení

konfliktů však velice často nesvědčí pro často vyslovovaný závěr, že trestní stíhání je možno podmíněně zastavit jen tehdy, když současně přichází v úvahu aplikace § 24, § 37 a § 58 trestního zákona.

Nelze dát obecnou směrnici, v kterých případech je podmíněné zastavení trestního stíhání při splnění ostatních požadavků namísto a v kterých nikoli. Skutečnost, že se pachatel dopustil trestného činu ublížení na zdraví podle § 244 trestního zákona proto, že porušil důležitou povinnost uloženou mu podle zákona (§ 224 odst. 2 trestního zákona), nevylučuje sama o sobě podmíněné zastavení trestního stíhání podle § 307 trestního řádu, tak jako skutečnost, že ve stejném případě připadalo v úvahu uložení trestu zákazu činnosti podle § 49 trestního zákona spočívajícího v zákazu řízení motorových vozidel (srov. č. 19/1995 Sb. rozh. tr.). Naopak, rizikantní jízda opilého řidiče osobního automobilu (kdy měl 1,77 g/kg alkoholu v krvi) a způsobení závažných následků dopravní nehody v podobě těžké újmy na zdraví u dalších dvou spolujezdci jsou takovými okolnostmi případu, pro které nelze považovat za dostačující rozhodnutí ve věci podmíněné zastavení trestního stíhání (srov. č. 31/1994 Sb. rozh. tr.).

Proto nelze učinit závěr, že podmíněné zastavení trestního stíhání přichází v úvahu jen tam, kde by jinak soud upustil od potrestání (§§ 24, 25, 77 trestního zákona), podmíněně upustil od potrestání (§ 26 trestního zákona), upustil od uložení souhrnného nebo dalšího trestu (§ 37 trestního zákona) a nebo vyslovil podmíněné odsouzení (§§ 58 až 60 trestního zákona) či podmíněné odsouzení s dohledem (§§ 60a a 60b trestního zákona). Předpoklady k podmíněnému zastavení trestního stíhání mohou být splněny i tehdy, jestliže by jinak soud v hlavním líčení vnesl odsuzující rozsudek a uložil trest. Podmíněné zastavení trestního stíhání podle § 307 odst.1 trestního řádu není vyloučeno ani ve věci, ve které je obviněný stíhan pro trestný čin ublížení na zdraví podle § 224 odst. 1 trestního zákona s trvalými závažnými následky na zdraví poškozeného - srov. č. O 281/2003.

Jak jsem již uvedla výše, podmínky pro podmíněné zastavení trestního stíhání, jak je vymezuje zákon, budou splněny i v řadě případů, kdy by v hlavním líčení soud vynesl odsuzující rozsudek. Vyplývá to z toho, že právní úprava umožňuje širokou možnost přihlédnout ke konkrétní povaze trestného činu, osobě obviněného, postoji poškozeného, případně ke způsobu urovnání konfliktního vztahu mezi nimi (oproti narovnání není nezbytným předpokladem pro podmíněné zastavení trestního stíhání dohoda obviněného s poškozeným). Jestliže tedy ještě před projednáním věci v hlavním líčení dojde k adekvátnímu vypořádání vzájemných poměrů obviněného a poškozeného, může být podmíněné zastavení trestního stíhání i z hlediska veřejného zájmu vhodnější než projednání věci v hlavním líčení a uložení trestu⁸³.

Institut podmíněného zastavení trestního stíhání může vyvolávat určité pochybnosti v tom směru, zdali je v plném souladu s článkem 40 Listiny základních práv a svobod, zák. č. 2/1993 Sb., o vyhlášení Listiny základních práv a svobod. Obviněnému se totiž ukládají určitá omezení, aniž byla vyslovena vina. Dle článku 40 odst. 1 Listiny totiž jen soud rozhoduje o vině za trestné činy. Podle článku 40 odst. 2 Listiny každý, proti němuž je vedeno trestní řízení je považován za nevinného, pokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem soudu nebyla jeho vina vyslovena⁸⁴. I z tohoto důvodu právní úprava podmiňuje aplikaci tohoto institutu souhlasem obviněného⁸⁵.

7.2. INSTITUT NAROVNÁNÍ

⁸³ Rizman S., Šámal P., Solotář A.: *K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení*. Trestní Právo 1/1997.

⁸⁴ Sovák Z.: *Zvláštní způsoby řízení v aktuálním právním řádu*. Trestní Právo 1/1999.

⁸⁵ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo procesní*. 5. aktualizované vydání. Linde Praha, a.s., 2007, Podmíněné zastavení trestního stíhání, str. 660.

Dalším z odklonů v trestním řízení je institut narovnání, který je upraven §§ 309 až 314 trestního řádu. Způsob tohoto řízení se aplikuje v případech, kdy trestný čin je hlavně projevem konfliktu mezi obviněným a poškozeným, přičemž vzhledem k jeho povaze a osobě obviněného není ani ve veřejném zájmu trvání na trestním postihu. Narovnání se uplatní v situacích, kdy stát nemá na trestním postihu pachatele výraznější zájem a dává přednost konsensu mezi obviněným a poškozeným. V institutu narovnání vystupuje do popředí zájem na tom, aby sám pachatel důsledně odčinil všechny škodlivé následky způsobené poškozenému trestnímu činnosti. Tento zájem je preferován před zájmem na odsouzení a potrestání pachatele do takové míry, že dojde-li k náhradě újmy poškozeného, trestní stíhání obviněného se definitivně zastaví.

Účelem narovnání není jen prostá náhrada majetkové škody, urychlení a zhospodárnění trestního řízení, ale urovnání a vypořádání vzájemných vztahů obviněného a oběti trestného činu. Narovnání a jeho schválení přichází v úvahu tudíž pouze tehdy, je-li zde poškozený ve smyslu § 43 odst. 1 trestního řádu. Práva poškozeného nepřísluší tomu, na koho pouze přešel nárok na náhradu škody (§ 310a)⁸⁶.

Obviněný i poškozený se aktivně podílejí na procesu hledání oboustranně přijatelného řešení, což působí psychologicky příznivě na pachatele i oběť, mají-li pochopitelně sami zájem na takovém způsobu vyřešení věci. Dále je narovnání také účinné z hlediska prevence trestné činnosti tím, že objasňuje kořeny a mechanismus konfliktu, s cílem obnovit nekonfliktní stav⁸⁷. Pachatel je vtažen do problémů poškozeného, aby si uvědomil rozsah, závažnost a dopad všech nepříznivých důsledků spáchaného trestného činu na poškozeného, aby byl motivován aktivně se podílet na jejich odstranění a sám na sobě

⁸⁶ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo procesní*. 5. aktualizované vydání. Linde Praha, a.s., 2007, Narovnání, str. 661.

⁸⁷ Rizman S., Šámal P., Solotář A.: *K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení*. Trestní Právo 2/ 1997.

pocítil nesprávnost svého počinání, aby si napříště vážil zájmů a hodnot narušených trestným činem a vyvaroval se jeho opakování.

Podle § 309 odst. 1 trestního rádu jestliže obviněný, který je *a)* stíhán pro trestní čin, na který zákon stanoví trest odňtí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let, *b)* prohlásí, že spáchal skutek, pro který je stíhán, *c)* uhradí poškozenému škodu způsobenou trestním činem nebo učiní potřebné úkony k její úhradě, případně jinak odčini újmu vzniklou trestním činem, *d)* složí na účet soudu peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům, *e)* takové plnění není zřejmě nepřiměřené závažnosti trestního činu, může soud se souhlasem obviněného a poškozeného rozhodnout o schválení narovnání, nejsou-li o prohlášení obviněného důvodné pochybnosti a považuje-li takový způsob vyřízení věci za dostačující. Při rozhodování přihlédne soud k povaze a závažnosti spáchaného činu, k míře, jakou byl trestním činem dotčen veřejný zájem, k osobě obviněného, jeho osobním a majetkovým poměrům (§ 309 odst. 1 trestního rádu). Před rozhodnutím o schválení narovnání soud a v přípravném řízení státní zástupce vždy vyslechne obviněného a poškozeného⁸⁸.

Rozhodnutí o schválení narovnání a zastavení trestního stíhání musí obsahovat popis skutku, jehož se narovnání týká, jeho právní posouzení, obsah narovnání zahrnující výši uhrazené škody, k jejíž úhradě byly provedeny potřebné úkony, případně způsob jiného odčinění újmy vzniklé trestním činem, peněžní částku určenou k obecně prospěšným účelům s uvedením jejího příjemce, včetně částky odevzdané státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti, a výrok o zastavení trestního stíhání pro skutek, ve kterém je spatřován trestní čin, jehož se narovnání týká (§ 311 odst. 1 trestního rádu). Při určení příjemce peněžité částky k obecně prospěšným účelům je soud vázán obsahem dohody o

⁸⁸ Rizman S., Šámal P., Solotář A.: *K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení* Trestní Právo 2/ 1997.

narovnání mezi obviněným a poškozeným (§ 311 odst. 2 trestního řádu). Před rozhodnutím o schválení narovnání podle § 309 odst. 1 trestního řádu a o za stavení trestního stíhání podle § 311 odst. 2 trestního řádu musí soud také ověřit, zda peněžní částka určená k obecně prospěšným účelům byla v celé výši složena na účet soudu – srov. č. 46/1999 Sb. rozh. tr.

Za peněžní částku určenou k obecně prospěšným účelům se považují částky pro obce a jiné právnické osoby se sídlem na území České Republiky uvedené v § 312 odst. 1 trestního řádu, a částky odevzdané státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti. Výši peněžní částky určuje sám obviněný. Soud či státní zástupce pouze posoudí, zda je tato částka přiměřená a dostatečná⁸⁹. Dle § 312 odst. 2 trestního řádu z peněžní částky k obecně prospěšným účelům musí obviněný určit nejméně 50% státu na peněžitou pomoc obětem trestné činnosti poskytovanou podle zvláštního zákona, zák. č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti.

Obviněný i poškozený nemají právní nárok domáhat se rozhodnutí o narovnání; sami mohou soudu takový způsob vyřízení věci navrhnout. Soud k návrhu může přihlédnout, ale není povinen o něm rozhodovat, neshledá-li důvody k uplatnění tohoto odklonu, dokonce nevyhovění návrhu ani nemusí zdůvodňovat. Obviněný má ze zákona právo na řádný proces, nikoliv však právo na to, aby věc byla vyřízena odklonem od takového procesu – srov. NS 347/2004 5 Tdo a NS 426/2004 11/Tdo.

U institutu narovnání postačí pouze prohlášení obviněného o tom, že spáchal skutek, pro který je stíhán. Toto prohlášení musí být jednoznačné a nesmí být učiněno pod nátlakem. Nesmí vzbuzovat pochybnost, že bylo učiněno ze svobodné vůle, neboť ta je základním předpokladem k narovnání, resp. k dohodě, že obviněný uhradí poškozenému

⁸⁹ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo procesní* 5. aktualizované vydání. Linde Praha, a.s., 2007, Narovnání, str. 662.

škodu způsobenou trestným činem nebo učiní potřebné kroky k její úhradě, případně odčinit újmu vzniklou trestným činem a složí na účet soudu peněžní částku k obecně prospěšným účelům.

Proti pravomocnému rozhodnutí soudu o schválení narovnání jsou přípustné mimořádné opravné prostředky.

Důležité je, že zatímco předpokladem pro podmíněné zastavení trestního stíhání je doznaní obviněného, v případě narovnání postačí pouze jeho prohlášení, že spáchal skutek, pro který je stíhán. Doznaní se musí týkat podstatných skutkových okolností vztahujících se k zákonným znakům skutkové podstaty trestného činu, o který se jedná. Naproti tomu u narovnání postačí prohlášení obviněného o jeho vině daným skutkem, k němuž v rámci případného dalšího řízení nelze přihlížet jako k důkazu.

Dle § 314 trestního řádu nebylo-li narovnání soudem a v přípravném řízení státním zástupcem schváleno poté, co obviněný učinil prohlášení dle § 309 odst. 1, že spáchal skutek, pro který je stíhán, nelze k tomuto prohlášení v dalším řízení přihlížet jako k důkazu. V případě prohlášení viny obviněným nejde o kvalifikované doznaní právně relevantních skutkových okolností zakládajících trestní odpovědnost obviněného za konkrétní trestný čin, procesně zachycených ve formě umožňující použití uvedených skutečností jako důkazu o vině obviněného v hlavním líčení. Z povahy institutu narovnání vyplývá, že důraz je kladen na vypořádání vzájemných vztahů mezi obviněným a poškozeným. Prohlášení obviněného je činěno za účelem provedení narovnání dle §§ 309 až 314 trestního řádu. Použití skutečností vyplývajících z prohlášení obviněného v případném dalším řízení v jeho neprospěch by bylo v rozporu se zákonem.

Podmínkou schválení narovnání mezi obviněným a poškozeným je též jednoznačně udělený souhlas s tímto alternativním způsobem řešení trestní věci. Souhlas obviněné osoby nelze pojímat spolu s jejím prohlášením o spáchání skutku jako doznání viny, neboť podle článku 6 odst. 2 Evropské úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod každý, kdo je obviněn z trestného činu, se považuje za nevinného, dokud jeho vina nebyla zákonným způsobem prokázána. V případě narovnání se tudíž souhlas obviněného vztahuje pouze na rozhodnutí upustit od dalšího trestního stíhání narovnáním a otázku viny neprejudikuje. Bylo by v rozporu s obecnými principy trestního procesu připisovat podobnému vyjádření stejnou hodnotu jako zvláštnímu a rozhodujícímu důkazu. Presumpce viny tudíž může ustoupit výhradně účinkům konečného soudního rozhodnutí o vině obviněného formou odsuzujícího rozsudku⁹⁰.

Jak jsem již uvedla výše, podmínkou pro schválení narovnání mezi obviněným a poškozeným je také jednoznačně udělený souhlas s tímto alternativním způsobem řešení trestní věci. Obligatorní podmínkou institutu narovnání je udělený souhlas nejen ze strany obviněného – tak jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání – ale také ze strany poškozeného. A proto v řízení o trestném činu, kterým nebyla způsobena škoda, o níž by bylo možno rozhodovat v trestním řízení, postup dle § 309 a násł. trestního řádu nepřichází v úvahu. Přestože to zákon výslově neuvádí a okruh trestních činů zde vymezuje obecně jen podle sazby trestu odňtí svobody (tak jako u podmíněného zastavení trestního stíhání), při neexistenci poškozeného by neměl obviněný s kým narovnávat a není nikoho, kdo by jako poškozený vyslovil s narovnáním souhlas. Navíc nemožnost využití institutu narovnání u trestních činů, kde není osoba poškozeného, vyplývá i z podstaty a účelu tohoto odklonu, který je spojen s definitivním zastavením trestního stíhání, po němž již – na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhání – nelze na pachatele trestného činu nijak působit.

⁹⁰ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo procesní*, 5. aktualizované vydání, Linde, Praha 2007, Narovnání, str. 663.

Proto v teorii i v dosavadní praxi převažuje závěr, že narovnání přichází v úvahu jen v případech, je-li zde poškozený ve smyslu § 43 trestního řádu⁹¹.

Pokud dojde ke spáchání trestné činnosti, při níž nebyl nikdo poškozen, nelze institutu narovnání dle § 309 odst. 1 trestního řádu k vyřízení věci užít, protože zde není osoba poškozeného, která by jednak s narovnáním vyslovila souhlas a jednak převzala od obviněného příslušné odškodnění, byť by ostatní v zákoně stanovené podmínky byly splňovány. Na rozdíl od narovnání lze podmíněně zastavit trestní stíhání obviněného § 307 odst. 1 trestního řádu i v případech, kdy spáchanou trestnou činností škoda nevznikla – srov. rozsudek Nejvyššího soudu 4 Tz 156/2003.

Souhlas obviněného i poškozeného je projevem jejich dohody na tomto alternativním způsobu vyřízení věci a je podmíněn úplným a oboustranně přijatelným vypořádáním škody nebo jiné újmy způsobené poškozenému trestným činem obviněného. Souhlas je plně v dispozici obviněného a poškozeného. Vzniknou-li pochybnosti, zdali skutečně udělili takový souhlas, zdali jej učinili bez nátlaku, dobrovolně, svobodně a volně, musí soud ještě před rozhodnutím o schválení narovnání tyto pochybnosti odstranit, zejména v rámci výslechu dle § 310 odst. 1 trestního řádu ve veřejném zasedání.

V rámci výslechu dle § 310 odst. 1 trestního řádu je třeba dále zjistit, za jakých okolností a jakým způsobem byla uzavřena dohoda o narovnání, zda byla učiněna dobrovolně a zda obviněný i poškozený souhlasí se schválením narovnání. Součástí výslechu obviněného musí být i prohlášení, že spáchal skutek, pro který je stíhán. Nelze proto ustanovení § 310 odst. 1 trestního řádu vykládat tak, že je třeba výslechem zjišťovat základní

⁹¹ Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo procesní*, 5. aktualizované vydání, Linde, Praha 2007, Narovnání, str. 663.

skutkové okolnosti, ze kterých by nepochybně vyplývalo, že obviněný doznává spáchání skutku, pro nějž je stíhan.

Výslechem se naopak ověřuje, jakým způsobem uhradil způsobenou škodu, nebo zda učinil potřebné úkony k její úhradě, případně zda jinak odčinil újmu vzniklou trestním činem, jak vypořádal své závazky s poškozeným. V rámci výslechu obviněného se lze zaměřit i na to, komu adresuje na účet soudu složenou částku pro případ, že soud nebo v přípravném řízení státní zástupce narovnání schválí. Takovýto výslech má povahu vyjádření obviněného k věci, tudíž nemá a nemůže mít za žádných okolností charakter důkazního prostředku upraveného v § 207 trestního řádu a v případném řízení před soudem není prováděn v rámci důkazního řízení.

Výslech poškozeného by měl být zaměřen obdobně. Měl by jednoznačně vyjádřit souhlas s takovým způsobem řešení sporu, vyjádřit se k okolnostem, za nichž došlo k narovnání s obviněným, ke krokům, které obviněný již učinil nebo v budoucnu má učinit v zájmu odčinění újmy způsobené trestním činem. Uvést by měl, zdali takový způsob vyřízení věci pokládá za postačující. Poškozenému náleží i právo vyjádřit se k otázce, komu má být adresována částka složená obviněným na účet soudu určená k obecně prospěšným účelům. Na rozdíl od podmíněného zastavení trestního stíhaní, v případě narovnání nelze nedostatek souhlasu poškozeného s vyřízením věci schválením narovnání ničím nahradit.

Také v případě institutu narovnání nemůže obhájce vyslovit za obviněného souhlas s tímto postupem, ani učinit prohlášení před soudem, že obviněný spáchal skutek, pro který je stíhan. Jde o procesní úkony vázané na osobu obviněného. Jestliže tedy obhájce obviněného navrhne, aby soud postupoval podle §§ 309 a násł. trestního řádu, je nutné, aby soud dotazem na obviněného zjistil, zda s navrhovaným postupem souhlasí, a aby jeho vyjádření uvedl do protokolu – srov. rozh. č. 31/1994 Sb. rozh. trestních. Naopak obhájce

obviněného může za obviněného složit na účet soudu peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům⁹².

Narovnání je svou povahou použitelné v případech, kdy je účelné mimo hlavní řešení konflikt mezi obviněným a poškozeným, který vyústil až v trestný čin. Na druhou stranu účel podmíněného zastavení trestního stíhání je ve srovnání s účelem narovnání poněkud užší. Neklade si primárně za cíl narovnat konflikt mezi obětí a pachatelem. Proto ani nepředpokládá souhlas poškozeného s takovým řešením věci. Nesouhlas poškozeného s podmíněným zastavením trestního stíhání vycházející z jeho přesvědčení, že nebyl v plném rozsahu odškodněn není překážkou v postupu podle § 307 odst. 1 trestního řádu, jsou – li splněny všechny podmínky tohoto ustanovení a orgán činný v trestním řízení důvodně pokládá opatření, která učinil obviněný k náhradě škody, za dostačující (srov. č. 51/1998 Sb. rozh. tr.).

Podmínkou využití podmíněného zastavení trestního stíhání je doznání obviněného ke spáchanému trestnému činu, ke všem znakům jeho skutkové podstaty. Umožnuje ověřit v poměrně dlouhé zkušební době, zda obviněný vede řádný život. V rámci zkušební doby mu lze stanovit i určitá omezení v běžném životě nebo povinnost účastnit se určitých cíleně připravených resocializačních programů, které by jej měly motivovat ke změně dosavadního způsobu života.

Institut podmíněného zastavení trestního stíhání v sobě obsahuje velkou míru probačních prvků, zatímco institut narovnání je odklon založený na mediaci. Do procesu vyjednávání vstupuje třetí nezávislá osoba, mediátor, zprostředkovatel alternativního řešení věci. Poškozený i obviněný se stávají aktivními účastníky procesu řešení určité trestní věci.

⁹² Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C.H.Beck, Praha, 2000, Alternativní způsoby trestního řízení, narovnání, str. 105.

Obviněnému tento postup umožňuje převzít adekvátním způsobem odpovědnost za své jednání a poškozenému dává možnost podílet se na své satisfakci. Tento způsob řešení má silný výchovný efekt, minimalizuje riziko stigmatizace obviněného, motivuje jej i poškozeného k aktivnímu hledání příčin vzájemného konfliktního stavu a možností jeho řešení. Podle zahraničních zkušeností přináší vysoké procento úspěšnosti ve smyslu prevence recidivy. Mediace současně umožňuje odlehčit soudům a dalším orgánům činným v trestním řízení. Představuje jednu z možností, jak snížit náklady na trestní politiku.

8. ZÁVĚR

Účelem naší právní úpravy a výše zmíněných novelizací platného trestního řádu bylo zejména zrychlení trestního řízení v méně závažných věcech a zajištění vyšší ochrany poškozeného. Také dekriminalizaci pachatele jako jeden z cílů těchto novel nejde nezmínit. Česká Republika jako členský stát Evropské Unie a člen Rady Evropy se tak přizpůsobila závazným dokumentům, různým doporučením a standardům těchto organizací, upravující alternativní způsoby řešení trestních věcí. Je evidentní, že obě tyto evropské mezinárodní vládní organizace považují využívání těchto metod za přínosné, diskrétní, efektivní a v neposlední řadě i ekonomické.

Tyto systémové změny vedly prakticky ve všech zemích, které je realizovaly, nejen ke zrychlení řízení, ale také k výrazným finančním úsporám, protože se jimi snížily náklady jednak na samotné projednání trestních věcí před soudem, jednak na výkon trestů uložených v trestním řízení. Ukládání a výkon alternativních sankcí a využití možností alternativních procesních postupů je mnohem levnější než tradiční výkon trestu odňtí svobody a projednání věci ve standardním soudním líčení. Současně tyto alternativy přinášejí výhody ekonomické, tak jako v souvislosti s účinnou prevencí kriminality a subjektivně pozitivnějším vnímáním celého justičního systému osobami, které dostaly příležitost aktivně

se podílet na řešení případu, jenž se jich týká. Tyto alternativní způsoby řešení trestních věcí kromě jiného také omezují stigmatizaci obviněných a obětí⁹³.

Domnívám se, že dosažení dalšího zefektivnění, zrychlení a zjednodušení trestního řízení nemůže již být více dosaženo dalšími dílčími novelami. Současný systém se vyčerpal a jen v rámci rekodifikačních snah, zpracováním těchto a dalších institutů do nových trestních kodexů bude dosaženo dalšího pokroku. Na druhou stranu, naše legislativa je odborníky označována z celoevropského hlediska za velice pokrovou. Vyznačuje se silnějším postavením poškozených osob v trestním procesu než je obvyklé v zahraničí, umožňuje řešit vhodné trestní věci odklonem od standardního řízení a disponuje širokou škálou alternativ k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Reálnému maximálnímu využití dnes brání stále ještě nedostatečné materiální a personální vybavení, ale také jistý konzervativismus spojený s fungováním justičního systému. Východiskem z tohoto aktuálního stavu není jen zdokonalování aktuální právní úpravy jako takové, ale také její praktické naplnění.

Ve své rigorózní práci jsem se pokusila přiblížit restorativní justici nejen z hlediska naší platné právní úpravy, ale z globálního pohledu. Problematika alternativních způsobů trestního řízení s ní související je velice široká, proto jsem se zaměřila také na státy kontinentálního typu řízení, kde tyto způsoby odklonů mají již dlouholetou tradici.

Naše úprava alternativ trestního práva, sic odpovídá uvedeným současným evropským trendům, není pochopitelně dokonalá. Do budoucna by nebylo vhodné převzít automaticky některou již existující a fungující zahraniční právní úpravu, bez respektování specifik našeho trestního procesu jako takového. Na druhou stranu by ani nebylo dobré

⁹³ Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. C.H.Beck, Praha, 2000, Východiska alternativního řešení, str. 7.

odmítat možnou inspiraci těmito zahraničními úpravami. Bude tak zapotřebí nalézt v rámci rekodifikace trestních kodexů vyváženou úpravu, zakotvující jak přejaté ideje kontinentálního adverzárního procesního systému, tak i osvědčené instituty kontinentálního inkvizičního systému.

Jak jsem již uvedla výše, domnívám se, že naše současná právní úprava podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání jako zvláštních způsobů řízení odpovídá současným evropským trendům. Dle mého názoru je i správné, že jde v obou případech o institut procesní, a nikoli hmotněprávní, jelikož jejich podstatou je a záměrem bylo zefektivnit a urychlit trestní řízení v méně závažných trestních věcech při zajištění ochrany poškozeného.

Institut podmíněného zastavení trestního stíhání v sobě obsahuje velkou míru probačních prvků, zatímco institut narovnání je odklon založený na mediaci. Proto důležitým a zlomovým okamžikem bylo také zřízení Probační a mediační služby. Stalo se tak k 1. lednu 2001 zákonem č. 257/2001 Sb., o probační a mediační službě. Rozšíření možností uplatnění alternativních procesních postupů při současném využití kvalifikované probační a mediační služby umožňuje dodržet vysoké nároky na věcnou správnost rozhodnutí, aktivizuje strany soudního řízení a posiluje v nich vědomí odpovědnosti za navrhovaná řešení, vytváří podmínky pro individualizaci posouzení každého případu, přispívá k řešení problému přetížení věznic, je významný i z hlediska prevence kriminality a předcházení dalším konfliktům.

Zatímco činnost mediátora spočívá ve vytváření podmínek pro celkové vypořádání vzájemných vztahů obviněného a poškozeného, ve zprostředkování dohody mezi nimi o způsobu náhrady škody způsobené trestným činem a v pomoci oběma stranám řešit konflikt, který mezi nimi vznikl, probační pracovníci se podílejí na zajištění kvalifikovaného výkonu

alternativních trestů, provádí tzv. dohled nad pachatelem. Je tak umožněno zjistit, zdali obviněný ve zkušební době dodržoval přiměřená omezení a povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život, případně zdali obviněný vyhověl i dalším uloženým omezením. Mediátoři a probační pracovníci tak přispívají velkou a podstatnou měrou na zefektivnění procesu trestního řízení a do systému trestní justice vnášejí nový pohled na řešení trestních případů.

Do budoucna v souvislosti s postupným dalším nárůstem stavu pracovníků Probační a mediační služby bude snad zabezpečena dle zahraničních vzorů i jejich užší specializace, a to nejen na probaci a mediaci, ale také na konkrétní skupiny pachatelů, např. mladistvé nebo osoby závislé na návykových látkách. Byl by tak učiněn další krok proti ještě stále občas vyslovovaným námitkám a pochybnostem v tom směru, zda se v praxi skutečně podaří naplnit představy o možnosti rozhodnout větší část věcí ve zjednodušených alternativních způsobech trestního řízení. Domnívám se, že dosavadní vývoj v rámci českého právního rádu k tomu všemi prostředky zdárně spěje.

Seznam literatury:

- Císařová, D., Čížková, J.: *Několik poznámek k otázce narovnání jako zvláštního způsobu řízení, ratio legis a vztah k předpisům práva občanského*. Trestní právo. Praha: 6/1998, str. 9 – 13.
- Československé trestní zákony. 2. vydání Praha: Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1946. Díl II., Vedlejší trestní zákony, str. 518 – 533.
- Chlupová J.: *Opatření před odsouzením narovnání, LATA*. České vězeňství, 1993, č. 3, str. 13.
- Doubravová, D., Ouředníčková, L., Štern, P., aj.: *Příručka pro probaci a mediaci*. Praha: Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justice, 2001.
- Fenyk, J., Solotář, A., Sovák, Z.: *Mediace jako alternativní podoba naplnění trestní spravedlnosti*. Trestní právo. Praha: č. 7 – 8/1997, str. 20 – 22, č. 10/1997, str. 18 – 24, č. 1/1998, str. 14 – 20, č. 2/1998, str. 3 – 8, č. 7 – 8/1998, str. 18 – 32, č. 11/2000, str. 21 – 24, č. 12/2000, str. 11 – 22, č. 2/2001, str. 7 – 10, č. 5/2001, str. 18 – 24, č. 6/2001, str. 18 – 20.
- Havelka, T., Michel, D.: *Mediace v Německu, právní aspekty a soulad s německým státním právem*. Bulletin advokacie. Praha: č. 6/2005, str. 31 – 33.
- Holá, L.: *Mediace. Způsob, řešení mezilidských konfliktů*. Grada Publishing, Praha: 2003.
- Hrušková, O., Ouředníčková, L. Štern, P.: *K některým teoretickým a praktickým otázkám probační služby*. Trestní právo 7 – 8/1997, str. 12 – 19.
- Jelínek, J.: *Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy*. Kriminalistika, 1996, č. 4, str. 294 – 303.
- Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo hmotné. Obecná část. Zvláštní část*, 2. aktualizované vydání. Linde, Praha a.s., 2006.
- Jelínek, J., Melicharová, D.: *Zákon o soudnictví ve věcech mládeže*. Linde, Praha, a.s., 2004.
- Jelínek, J. a kol.: *Trestní právo procesní*, 5. aktualizované vydání, Linde, Praha, a.s., 2007.
- Jelínek, J. a kol.: *Trestní zákon a trestní řád*, 24. aktualizované vydání, Linde, Praha, a.s., 2006.
- Jilková, R.: *Alternativní způsoby řešení sporů. Proč mediace?* Bulletin advokacie. Praha: 10/2002, str. 69 – 72.
- Kalvodová, V.: *Několik poznámek k dlouhodobým trestům odňtí svobody a právu odsouzeného na resocializaci*. Trestní právo. Praha: č. 10/1997, str. 6 -10.
- Kalvodová V.: *Novely trestního zákona, změny v českém sankčním systému a princip soudcovské individualizace*. Právní obzor, 1998, č. 5, str. 439 – 443.
- Kaspar, M.: *Mediace v advokátní praxi. Zkušenosti z Německa*. Bulletin advokacie. Praha: č. 7 – 8/ 2005, str. 24 – 27.
- Knapp, V.: *Teorie práva*. Právnické učebnice. C.H.Beck. 1. vydání. Praha 1995.
- Lotrie, S., Polanski, M., Solotář, S., Válková, H.: *Soudnictví pro mladistvé v Kanadě a v české Republice*. Příručky Ministerstva spravedlnosti ČR, svazek 59, Praha 2000.
- Matula, V.: *Několik poznámek k aplikaci institutu narovnání v trestním řízení*. Trestní právo. Praha: č. 3/1999, str. 17 – 21.
- Matys K., aj.: *Trestní zákon: Komentář II. Část zvláštní*. 2. vyd. Praha: Panorama 1980. Příloha III., str. 835 – 857.

Marešová, A., Válková J.: *K problematice alternativních trestů*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha 1994.

Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol.: *Kurz trestního práva. Trestní právo procesní*. C.H.Beck, Praha 1999.

Osmančík, O.: *K problematice sociální kontroly v současné době*. Trestní právo. Praha: č. 1/1999, str. 15 – 22.

Osmančík, O. a kol.: *Výzkum nově zavedených prvků probace do trestního práva ČR.* Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha 2000.

Osmančík, O. a kol.: *K problematice alternativních trestů a opatření*. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha 1996.

Péče o občany společensky nepřizpůsobené. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČSR, 1983.

Probace – poznatky ze zahraničí. Institut pro kriminologii a sociální prevenci. Praha: 2002. Zvekic, U., Harris, R.: *Prosazování probace na mezinárodní úrovni*. Mair, G., May, Ch.: *Pachatelé, kterým byla uložena probace*.

Riskin, L. L. aj.: *Mediace aneb jak řešit konflikty*. Praha: Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justice, 1997.

Rizman, S., Solotář, A., Válková, H.: *K vybraným otázkám novel trestních kodexů: Sborník příspěvků, závěrů a doporučení ze semináře se zahraniční účastí Srní 15. - 17.11.1995*. Praha: Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justice, 1996.

Rizman, S., Šámal, P., Solotář, A.: *K problematice zvláštních alternativních druhů trestního řízení*. Trestní právo. Praha: č. 12/1996, str. 2 – 8, č. 1/1997, str. 4 – 8, č. 2/1997, str. 6 – 14, č. 3/1997, str. 7 - 14.

Rozum, J., aj.: *Výzkum institutu narovnání*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996.

Rozum, J., Osmančík, O., Vůjtěch, J., aj.: *K problematice alternativních trestů a opatření*. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1996.

Solotář, A., Púry, F., Šámal, P.: *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*. Praha: C.H.Beck, 2000.

Solotář, A., Válková, H.: *Restorativní Justice – trestní politika pro 21. století?* Trestní právo, 1/2000, str. 4 - 11.

Solotář, A., Válková, H.: *Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí*. Praha: Právní Rozhledy, Pr 12/1999, str. 617 – 624.

Solotář, A., Sovák, Z., Kratochvíl, V., Zezulová, J., Šámal, P., Púry, F., Válková, H.: *Právní rámec řešení trestních věcí. Příručky Ministerstva spravedlnosti České Republiky*. Díl první. Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti České Republiky. Praha 2001.

Solotář, A., Šámal, P., Kučírková, L., Augustinová, P., Ouředníčková, L., Doubravová, O.: *Nizozemský model uplatnění alternativních trestů a mediace v trestních věcech a další perspektivy rozvoje mediační a probační služby v České Republice*. Právní praxe č. 4/2000, str. 259 – 267.

Sovák, Z.: *Zvláštní způsoby řízení v aktuálním trestním řádu*. Trestním právo. Praha: 1/1999, str. 8 – 15.

Suchý, O.: *Probace, postavení a úloha probačních úředníků v mezinárodním srovnání*. Právní rozhledy. Praha: č. 7/1995, str. 270 – 274.

Šámal, P. a kol.: *Trestní řád. Komentář*. 5. vydání, C.H.Beck, 2005.

Ščerba, F.: *Metody činnosti Probační a mediační služby*. Trestní právo č. 6/2002 str. 21 – 24 a č. 7/2002 str. 12 - 17.

Van Kalmthout, A.M., Ouředníčková, L.: *Realizace alternativních trestů, některé zkušenosti západoevropských zemí*. Právní Rozhledy č. 12/1997, str. 621 – 622.

Válková H.: *K 60. výročí čs. Zákona o trestním soudnictví nad mládeží a potřebným změnám v této oblasti.* Právo a zákonnost, 1991, č. 6, str. 358 – 363.

Válková, H., Solotář, A.: *Restorativní justice – trestní politika pro 21. století?* Trestní právo. Praha: č. 1/2000, str. 4 – 11.

Válková, H., Dünkel, F.: *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě.* Praha – Freiburg 1991 – 1992, Vydavatelství Leges. Praha, 1992.

Válková H., Voňková J.: *Ambulantní sankce jako alternativy trestu odnétí svobody: současné české možnosti, limity a prvé zkušenosti.* České vězeňství, 1993, č. 3, str. 19 – 21.

Voňková, J., aj.: *Sociální práce s pachateli.* Praha: Leges, 1992.

Vůjtek, J., aj.: *Výkum institutu narovnání.* Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1999.

Zahraniční literatura:

Elonheimo, Henrik (2003): *Restorative Justice Theory and the Finnish Mediation Practices.* A Paper Presented at the Third Annual Conference of the European Society of Criminology, Helsinki, 27 – 30 August 2003.

Ervasti, Kaius (1997): *Mediation in and outside Finnish Courts.* Publication of the National Research Institute of Legal Policy. Helsinki: National Research Institute of Legal Policy.

Hartmann, Arthur & Kerner, Hans-Jürgen (2004): *Victim-Offender Mediation in Germany.* Newsletter of the European Forum for Victim-Offender Mediation and Restorative Justice 5(April): 2-3.

Hartmann, Ute (1996): *Victim-offender reconciliation with adult offenders in Germany.* In International victimology: Selected papers from the 8th International Symposium – proceedings of a symposium held in Adelaide, 21-26 August 1994, ed. by Chris Sumner, Mark Israel, Michael O'Connell, and Rick Scarre, 321-327. Canberra: Australian Institute of Criminology.

Jörg – Martin Jehle (1996): *Dieselben Probleme, verschiedene Lösungen? Der justizielle Sozialdienst im europäischen Vergleich.* In: Bewährungshilfe – Fachzeitschrift für Bewährungs-, Gerichts- und Straffällingenhilfe, Jahrgang 43, Nummer 4, 4. Vierteljahr 1996, Bonn, str. 259 – 268.

Levinson, David, editor (2002): *Encyclopedia of Crime and Punishment. Volumes 1 – 4. A Sage Reference Publication.* Sage Publications International Educational and Professional Publisher.

Petterson, Gordon: *Restorative justice and the role of the prosecutor/Mediation as an Alternative to Punishment (summary).* Conférence Permanente Européenne de la Probation (CEP) Workshop, "Justice and Balance: Victim, Offender and Community Perspectives", 15-16 May 2003, Prague, Czech Republic.

Rytterbro, Lise-Lotte (2003): *Victim and Offender Viewed From the Perspective of Mediation.* Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention 4(1): 101-122.

Rössner, Dieter (1999): *Mediation as a basic element of crime control: Theoretical and empirical comments.* Buffalo Criminal Law Review 3 (1): 211-233.

Sunde, Inger Marie (2002): *Diversion: Reaction to crimes committed by young offenders in Norway.* Paper presented at the 2nd International Association of Prosecutors European Regional Conference, held at The Hague, 20-22 March.

Strang, Heather & Braithwaite, John (2002): *Restorative Justice. Philosophy to practice.* The Australian National University.

The Selection of Offenders for Probation, prepared by Dr. Max Grünhut, in cooperation with the United Nations Secretariat, United Nations, Department of Economic and Social Affairs, New York 1959, pg. 1.

Trenczek, Thomas (2001): *Victim-offender-mediation (in Germany) - ADR under the shadow of the criminal law?* Paper presented at the Fourth Asia Pacific World Mediation Forum, held in Adelaide, Australia, 29 November - 1 December.

Van Ness, Daniel & Strong, Karen Heetderks (2002): *Restoring Justice*. Anderson Publishing co., Cincinnati, Ohio.

Wright, Martin (1996): *Justice for Victims and Offenders. A Restorative Response to Crime*. Waterside Press, Winchester.

Zehr, H., Mika, H.: *Fundamental Concepts of Restorative Justice*. Eastern Mennonite University, Central Michigan University, Mennonite Committee, 1997.

Internetové zdroje:

European Forum for Restorative Justice. The European Forum for Victim/Offender Mediation and Restorative Justice v.z.w.

URL: <http://www.euforumrj.org/homepage.asp> (as of May 15, 2006)

NORDEN. Nordic Forum for Mediation and Conflict Management.

URL: <http://www.n-f-ni.org/default.asp?language=2> (as of May 20, 2006)

Prison Fellowship International. Prison Fellowship Ministries.

URL: <http://www.restorativejustice.org> (as of May 17, 2006)

URL: http://www.prisonfellowship.org/default_pf_org.asp (as of May 17, 2006)

Sdružení pro probaci a mediaci v justici.

URL: <http://www.spj.cz> (vstup 21.7.2006)

The National Center for Victim of Crime.

URL: http://www.ncvc.org/ncvc/main.aspx?dbID=dash_Home (as of May 17, 2006)

VOMA. Victim Offender Mediation Association.

URL: <http://voma.org/index.html> (as of May 8, 2006)